

**Az alapvető jogok biztosának
Jelentése
az AJB-676/2013. számú ügyben**

Előadó: dr. Kéri Szilvia

Az eljárás megindítása

Az alapvető jogok biztosa, mint gyermekjogi ombudsman, korábban a gyermekvédelmi törvény felhatalmazása alapján védte sajátos eszközeivel a gyermeki jogok érvényesülését. Az alapvető jogok biztosáról szóló 2011. évi CXI. törvény (a továbbiakban: Ajbt.) azonban már elsődlegesen kiemelt feladatává is teszi a gyermekek jogainak védelmét. E gyermekjogi szakombudsmani teendőket speciális gyermekjogi projekt keretében látom el. *Az idei évben gyermekjogi munkám középpontjába az egészséges környezethez való jog egyes kérdéseinek vizsgálatát állítottam, és azzal összefüggésben hivatalból több vizsgálatot indítottam, különös figyelemmel az 1989-ben elfogadott ENSZ Gyermek jogairól szóló Egyezményre, amelynek értelmében a részes államok erőfeszítéseket tesznek a gyermekek lehető legjobb egészségi állapothoz való joga teljes körű megvalósításának biztosítására, és ennek érdekében intézkedéseket foganatosítanak.*

A gyermekek jogainak védelmére vonatkozó fokozott állami felelősségvállalásra tekintettel, e projekt keretében vizsgálatot indítottam *„Környezettudatosság a nemzedékek közötti igazságosság alapja”* címmel. A vizsgálat aktualitását kiemeli, hogy az oktatás területén több új jogszabály megalkotására került sor a közelmúltban, továbbá a végéhez közeledik *„Az UNESCO fenntartható fejlődés oktatásának évtizede 2005-2014”* című projekt, illetve az Oktatókutató és Fejlesztő Intézet *„Zöld Óvoda-, Ókoiskola programok kiszélesítése”* című projektet hajt végre 2012-2016. között.

A tavalyi évben átfogó vizsgálatot folytattam a települési szilárd hulladékkezelést illetően. A vizsgálatot lezáró AJB-2994/2012. számú jelentésemben megállapítottam, hogy a lakossági tudatformálás, a tájékoztatás és az oktatás kiemelt jelentőséggel bír a hulladékgazdálkodási célok, ezen belül a közszolgáltatás céljainak elérésében, tágabb értelemben pedig az egészséges környezethez való jog érvényesülésében. A jelentés rámutatott arra, hogy a tudatformálás eszközeinek és módjának megválasztása komplex feladat, abban részt kell vállalnia – többek között – az oktatásnak és a civil szervezeteknek egyaránt.

A 2009-2014 közötti időszakra szóló Nemzeti Környezetvédelmi Program (NKP) megfogalmazása szerint az állampolgárok környezeti ismereteiről, készségeiről és hajlandóságáról készült felmérések azt mutatják, hogy értékrendjünkben fontos szerepet tölt be a környezet, de az egyéni cselekvésekben még mindig csak ritkán jelenik meg a környezettudatos gondolkodásmód, a fenntarthatóságra való törekvés. Az átalakulásnak több feltétele is van. Az egyik a környezeti nevelés és oktatás hatékonyságának megerősítése. Ezért az NKP céljai – többek között – a környezet- és oktatáspolitikai összehangolása, az oktatás és a média együttműködése, a környezeti tudáslánc felépítése, az egész életen át tartó tanulás elősegítése. A környezeti nevelés elsődleges célterülete a közoktatás. A környezet védelmének általános szabályairól szóló törvény szerint pedig *a környezeti ismeretek terjesztése és fejlesztése elsősorban állami és önkormányzati feladat.* Az NKP feladatokat is megfogalmaz ezen a területen: például az iskolák működtetésében a környezettudatos szemlélet és gyakorlat erősítése, a fenntarthatósággal kapcsolatos ismeretek erőteljesebb megjelenítése az oktatási segédanyagokban, a meglévő programok fenntartása és kiterjesztése (Zöld Óvoda, Ókoiskola, Erdei Óvoda, Erdei Iskola, stb.).

A vizsgálat elsődleges célja a leírtak figyelembevételével annak feltárása, hogy a

közoktatásra, illetve a nemzeti alaptantervre vonatkozó szabályozásban hogyan jelenik meg a környezeti nevelés, a szabályozás eleget tesz-e az NKP-ban foglalt céloknak, az eléri-e a célját a gyakorlatban, vagyis felnőtt-e már olyan generáció, amely környezettudatosabb viselkedést tanúsít? Az ismeretek átadásra kerülnek-e az összes tanuló számára, vagy csak az amúgy is érdeklődők részesülnek benne? Kérdésként merül fel, hogy a pedagógusok részesülnek-e valamilyen speciális felkészítésben a környezeti nevelés oktatásához? Cél továbbá áttekinteni a környezeti ismeretek átadására szolgáló jelenlegi lehetőségeket, iskolán belül és kívül (programok, speciális tanintézmények, milyen társadalmi szervezetek működnek ezen a területen, a nemzeti parki igazgatóságok szerepe).

A vizsgálatom eredményes befejezése érdekében az Ajbt. 21. § (1) bekezdés a) pont alapján kérdéseimmel megkerestem az Emberi Erőforrások Minisztériumát, a Vidékfejlesztési Minisztériumot és az Oktatáskutató és Fejlesztő Intézetet. Az Ajbt. 26. § (2) bekezdése alapján kérdésekkel fordultam a témakörben érintett több civil szervezethez: Erdei Iskola Egyesület, HUMUSZ Szövetség, Környezet- és Természetvédelmi Oktatóközpontok Országos Szövetsége, Magosfa Környezeti Nevelési és Ökoturisztikai Alapítvány, Magyar Környezeti Nevelési Egyesület, Természet- és Környezetvédő Tanárok Egyesülete.

Az érintett alapvető jogok és értékek

- *a gyermek védelemhez és gondoskodáshoz való joga* (Alaptörvény XVI. cikk (1) bekezdés): „Minden gyermeknek joga van a megfelelő testi, szellemi és erkölcsi fejlődéséhez szükséges védelemhez és gondoskodáshoz.”
- *az egészséges környezethez való jog* (Alaptörvény XXI. cikk (1) bekezdés: „Magyarország elismeri és érvényesíti mindenki jogát az egészséges környezethez.”)
- *nemzet közös öröksége* (Alaptörvény P) cikk: „A természeti erőforrások, különösen a [...] vízkészlet, [...] a nemzet közös örökségét képezik, amelynek védelme, fenntartása és a jövő nemzedékek számára való megőrzése az állam és mindenki kötelessége.”)

Az alkalmazott uniós normák, jogszabályok

- Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.)
- 1991. évi LXIV. törvény a Gyermekek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt ENSZ Egyezmény kihirdetéséről
- a közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény
- a környezet védelmének általános szabályairól szóló 1995. évi LIII. törvény (a továbbiakban: Kvt.)
- a nemzeti köznevelésről szóló 2011. évi CXC. törvény (a továbbiakban: köznevelésről szóló törvény)
- az óvodai nevelés országos alapprogramjának kiadásáról szóló 137/1996. (VIII. 28.) Korm. rendelet
- a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról szóló 110/2012. (VI. 4.) Korm. rendelet (továbbiakban: Nat.)
- az erdők közjóléti célú védelmét és bővítését szolgáló feladatok ellátásának 2007. évi csekély összegű (de minimális) támogatásáról, a személyi jövedelemadó 1%-ának adófizetők által felajánlott részéből képzett bevételből szóló 91/2007. (VIII. 23.) FVM rendelet
- a nemzeti köznevelésről szóló törvény végrehajtásáról szóló 229/2012. (VIII. 28.) Korm. rendelet
- a nevelési-oktatási intézmények működéséről szóló 11/1994. (VI. 8.) MKM rendelet

- a nevelési-oktatási intézmények működéséről és a köznevelési intézmények névhasználatáról szóló 20/2012. (VIII. 31.) EMMI rendelet
- a tanári felkészítés közös követelményeiről és az egyes tanárszakok képzési és kimeneti követelményeiről szóló 8/2013. (I. 30.) EMMI rendelet
- a 2009-2014 közötti időszakra szóló Nemzeti Környezetvédelmi Programról szóló 96/2009. (XII. 9.) OGY határozat (a továbbiakban: NKP)
- a Nemzeti Éghajlatváltozási Programról szóló 1005/2010. (I. 21.) Korm. határozat

A megállapított tényállás

A kérdések összeállításakor alapvetően az NKP-t tekintetem kiindulási alapnak. A beérkezett – részletes és kidolgozott – válaszokat a főbb témakörök szerinti bontásban ismertetem, a civil szervezetek álláspontját szervezetenként mutatom be.

1. Környezeti nevelés, a társadalom értékrendjének lassú változása Emberi Erőforrások Minisztériuma

Álláspontjuk szerint a környezeti nevelés alatt olyan értékek felismerésének és olyan fogalmak meghatározásának folyamatát tekinthetjük, amelyek segítenek az ember és kultúrája, valamint az őt körülvevő biofizikai környezet sokrétű kapcsolatának megértéséhez és értékeléséhez szükséges készségek és hozzáállás kifejlesztésében. Az iskolai környezeti nevelés az a pedagógiai folyamat, melynek során a gyerekeket felkészítik környezetük megismerésére, tapasztalataik feldolgozására, valamint, az élő és élettelen természet érdekeit is figyelembe vevő cselekvésre. A környezeti nevelés átfogó célja, hogy elősegítse a felnövekvő nemzedéket, hogy képes legyen a környezeti válság elmélyülésének megakadályozására, elősegítve ezzel a természet fennmaradását és a társadalmak fenntartható fejlődését. A fenntarthatóság pedagógiai gyakorlata felételezi az egész életen át tartó tanulást, amelynek segítségével tájékozott és tevékeny állampolgárok nevelődnek. A fenntarthatóságra nevelés rendszerszemléletben közelíti meg a társadalom, a gazdaság és a környezetvédelem területét. Kialakít egy etikai, érték- és cselekvési rendszert, amely figyelmet fordít a kulturális identitásra, a demokratikus döntéshozatalra, a természet értékeire és a természeti erőforrások megfelelő felhasználására. Ebből következik, hogy a társadalom minden rétegében szükség van a fenntarthatóság elveinek és gyakorlatának elsajátítására.¹ A környezeti nevelés a köznevelést érintően elsősorban szemléletmód formálásra épül.

A tárca álláspontja szerint a jogszabályi környezet elegendő biztosítékot ad arra, hogy a környezeti nevelés hangsúlyosan megjelenjen a nevelési-oktatási intézményekben.

Úgy vélik az alaptantervek a korábbi években is fontos elemként és fejlesztési területként tartalmazták a környezeti és fenntarthatóságra nevelést. Az alaptanterv 2007-es módosítása révén kiemelt fejlesztési terület lett a környezeti nevelés. A Nat. – az Ember és természet műveltségterületen belül – egyik kiemelt fejlesztési területe a környezeti és a fenntarthatóságra nevelés, és megerősítette a természettudományos tantárgyakat. Cél, hogy a tanulók cselekvő közreműködőivé váljanak a tanulási folyamatnak, és felkészüljenek az aktív állampolgári szerepvállalásra. Mindennek feltétele az iskolai és azon kívüli tanulási környezet változatossága, az információforrások, az interakciós lehetőségek sokfélesége, az önálló, cselekvő tanulás lehetősége.

Az óvodai nevelés tekintetében az óvodai nevelés országos alapprogramja határozza meg a feladatokat. A nevelés általános feladatai között található például a környezet védelméhez és megóvásához kapcsolódó szokások alakítása, a környezettudatos magatartás megalapozása. Az óvodai élet tevékenységi formái és az óvodapedagógus feladatai között található a külső világ

tevékeny megismerése című rész, amely kifejezetten a környezeti neveléssel kapcsolatos feladatokat tartalmazza.

A nevelési-oktatási intézmények a köznevelésről szóló törvény alapján a helyi pedagógiai programjukban jelenítik meg a környezeti neveléssel kapcsolatos feladataikat az óvodai alapprogram, a Nat. és a kerettantervek alapján.

A lakosság értékrendjének lassú változása kapcsán a minisztérium arra hívta fel a figyelmet, hogy az oktatási rendszerben tett erőfeszítések akkor tudnak látványos eredményeket elérni, ha folyamatosan az élet minden területén megerősítést kapunk értékeink és környezetünk védelmére.

A tárca több kiegészítő anyagot is megküldött válasza mellé. Egy 2009-es tanulmány² elemezte a környezeti nevelés helyzetét, és rámutatott arra, hogy a tantervi szabályozás mintaszerűnek mondható. A problémákat az alábbiak szerint foglalta össze: az oktatási rendszer konzervativizmusa, a tanárok nem megfelelő alapképzése, a tanári „pluszmunka” finanszírozatlansága, megfelelő pedagógiai segédanyagok hiánya, a pedagógiai kutatások hiánya, tudományosan megalapozott fejlesztések hiánya, megfelelő akkreditált továbbképzések hiánya, és a nem akkreditáltak támogatásának hiánya.

Egy másik mellékelt 2007-es tanulmány³ az addig elért eredmények között említi, hogy mintaértékű kezdeményezések vannak, sok program indult el, de források hiányában több leállt ezek közül. Nemzetközi szinten is példaértékű volt az Oktatási Minisztérium – Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium együttműködése, az öt tárca együttműködésében elindított erdei iskola program, létezett egy közösen fenntartott környezeti nevelési programokat tervező, végrehajtó és koordináló iroda, valamint civil koordinációban elkészült Nemzeti Környezeti Nevelési Stratégia.

Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet

A környezeti nevelésre vonatkozó szakpolitikával kapcsolatban szintén arra hívta fel a figyelmet, hogy a köznevelés csak akkor tud hatékonyan hozzájárulni a társadalom környezettudatosságának növeléséhez, ha a szemlélet változása a társadalom más szektoraiban is tetten érhető. Jelenleg az emberek értékrendjében a környezettudatosság megfigyelhető, de a viselkedésformákban kevésbé. Ennek okaként szintén a társadalom értékrendjét jelöli meg az Intézet. A folyamatos gazdasági növekedés értéként való feltételezése és a környezettudatosság között ellentmondás húzódik. Másik tényező az adott viselkedésminta elérhetősége. Tudományosan igazolt tény, hogy minél kevesebb egyéni erőfeszítést kíván egy környezettudatos viselkedésminta, annál több ember alkalmazza. A környezettudatos viselkedésforma kialakításához az egyik út a nevelés, a szemléletformálás, amely elsősorban értékrend megváltoztatására alkalmas. A környezeti nevelés intenzívebb az óvoda és alsó tagozat esetében, mint a felső tagozaton és a középiskolában. A felsőoktatás sok területén pedig egyáltalán nem jelenik meg ez a témakör, és a felnőtt társadalom sem cselekszik környezettudatosan. A fenntartható szemléletmód kialakításának kulcstényezője álláspontja szerint, hogy a különböző irányokból egy irányba mutató hatások érik a felnövekvő generációkat, vagyis a szülők, a média, a társadalmi környezet egésze a környezettudatos viselkedésmintákat közvetítse a diákok felé. Kiemeli, hogy a Nemzeti Fenntartható Fejlesztési Stratégia⁴ a végrehajtás eszközei közé sorolja a tudásbázis növelését és a tudás megosztását, ezen belül egyik cselekvési területként határozza meg, hogy „Az oktatás tartalmaiban és formáiban hangsúlyosabban kell megjeleníteni a fenntarthatósági témákat és értékeket”.

A köznevelési törvény ennek megfelelően rendelkezik arról, hogy az oktatásért felelős miniszter, a környezetvédelemért felelős miniszterrel közös programok kiadásával, pályázatok kiírásával segíti a környezeti nevelés, oktatás feladatainak végrehajtását és az Erdei Iskola

Program, Erdei Óvoda Program, Zöld Óvoda Program, Ökoiskola Program megvalósulását. Az Alapprogram az óvodakép meghatározásában leírja, hogy az óvoda pedagógiai tevékenységrendszere és tárgyi környezete segíti a gyermek környezettudatos magatartásának kialakulását. A Nat. első része a nevelő-oktató munka feladatait, céljait, a fejlesztési területeket és a fejlesztendő kulcskompetenciákat tartalmazza, a második rész pedig a műveltségi területeket. Az első részben foglaltak a teljes nevelő-oktató munkára érvényesek, így lehetőség szerint minden műveltségi területen érvényesíteni kell őket. A Nat. pedig a fejlesztési területek és a kulcskompetenciák között definiálja a fenntarthatóság, környezettudatosság területét, így az minden műveltségi területen alkalmazandó. Továbbá néhány műveltségi területen kiemelt szerepet kap a fenntarthatóság témája (Ember és természet, Földünk-környezetünk, az Ember és a társadalom, és az Életvitel és gyakorlat). A Nat. 1995 óta megjelent minden változata előírta a minden műveltségi területet érintő feladatként a környezeti nevelési feladatokat. Vagyis az Alapprogram és a Nat. átfogó célként tekint a környezeti nevelés céljaira, így az óvodai nevelés az iskolai munka előkészítésének tekinthető. Véleménye szerint a jogi szabályozás elősegíti a természeti folyamatok összefüggéseinek a feltárására, a problémamegoldó gondolkodásra nevelés átfogó törekvését, és minden tanuló részesül környezeti nevelésben.

Az Intézet álláspontja szerint adottak a jogi keretek hazánkban ahhoz, hogy a köznevelés minden intézménye magas színvonalon, minden gyermek és tanuló számára hatékonyan és elérhetően végezze a fenntarthatóságra nevelő munkát, azonban az implementáció rendszere hiányos. Nem megfelelő mértékben működnek olyan mechanizmusok, melyek biztosítanák, hogy minden intézmény kihasználja a jogi és szakmai környezet biztosította lehetőségeket. Álláspontja szerint szükség lenne arra, hogy a fenntarthatóság pedagógiai szempontjai minden pedagógus képzése, továbbképzése, valamint a pedagógiai szakmai szolgáltatások rendszerében megjelenjenek, valamint, hogy a környezeti nevelés az iskolák teljesítményének értékelésében kritériummá váljék. Álláspontjuk szerint a jelenlegi jogi szabályozás nem tartalmaz garanciát arra vonatkozóan, hogy minden pedagógusképzésben részt vevő hallgató, és a továbbképzésekben kellő mértékben megjelenjenek a fenntarthatóság pedagógiájának elemei.

A környezeti nevelés költségigényével kapcsolatban kifejtette, hogy a környezeti nevelés akkor szervesül anyagilag is fenntartható módon az intézmények életébe, ha költségeit nem többletforrásokból, hanem a normál költségvetés részeként tudja finanszírozni az intézmény. Ellenkező esetben a környezeti nevelés megvalósulása a külső támogatások függvénye maradna. A környezeti nevelési munka nem különbözik más nevelési célok megvalósításától. A legköltség-igényesebb területe a terepi programok, például az erdei iskola és óvoda program, ezek megvalósulását már nagymértékben befolyásolja a költségigénye.

A Zöld Óvoda és Ökoiskola cím pályázatok lebonyolítását költségvetési források, az erdei óvoda és iskola minősítési eljárásait a szolgáltatók által megfizetett minősítési eljárási díjak fedezik. A GLOBE hálózat működését közvetlenül támogatja az állami költségvetés. A Zöld Óvoda és Ökoiskola és Erdei óvoda és iskola programok között a kommunikáció folyamatos.

Vidékfejlesztési Minisztérium

A környezeti neveléssel összefüggésben az oktatási és környezetvédelmi szakpolitika által meghatározott célok, és azok eléréséhez szükséges intézkedések kapcsán a tárca ismertette, hogy ezeket az NKP tartalmazza.⁵ Az NKP foglalkozik a környezeti szemléletformálás általános vetületeivel, a környezettudatos szemlélet és gondolkodásmód erősítésének gyakorlati kérdéseivel, és ezen belül a környezeti nevelés, oktatás, és szemléletformálás feladataival. Ezek között a formális oktatást érintő feladatok, és a társadalomra irányuló szemléletformálási feladatok is megjelennek.

A környezeti nevelés és fenntarthatóságra nevelés fogalmak kapcsán a tárca kifejtette, hogy a fenntarthatóságot szolgáló oktatás, nevelés feladata, hogy kialakítson egy olyan etikai, érték- és cselekvési rendszert, amely nem hagyja figyelmen kívül az eltérő kulturális hátteret, a természet értékeit és a természeti erőforrások megfelelő felhasználását, és demokratikus döntéshozatalra támaszkodik. Ezzel összefügg a fenntartható fejlődés fogalma, amelyben a környezeti, társadalmi és gazdasági rendszer kerül egymással kölcsönhatásba. A fenntarthatóságra nevelés folyamatában az oktatás kapcsolatot hoz létre a három rendszer között abból a célból, hogy megértsük e kapcsolatok működési elveit. A környezeti nevelés a környezet, a természet értékeinek megismerésére és ezen keresztül azok megóvására tanít. Véleménye szerint a fenntarthatóságra nevelés olyan tágan értelmezett környezeti nevelés, amiben a cél az egész Föld saját magunk számára való megmentése, a felelős állampolgárrá való nevelés. A fenntartható szemléletmód kialakításához új gondolkodásmódra van szükség, ehhez pedig új kompetenciákra, úgymint együttműködési készség, kommunikáció, rendszerszemlélet. Az életszínvonal növelése helyett különbséget kell tenni az objektív szükségletek és a szubjektív igények között. A fenntarthatóságra nevelésnek ezt kell közvetítenie.

Az NKP megállapítja, hogy lassú a változás a lakosság környezeti értékrendjében, a termelési és fogyasztási szokásokban; a környezeti szempontok integrációjában, a felmérések eredményei szerint a társadalom nem cselekszik környezettudatosan. Ezzel kapcsolatban a tárca ismertette az Országgyűlés Fenntartható Fejlődés Bizottságának támogatásával 2011-ben megrendezett „A fenntarthatóságra nevelés helyzete és jövője Magyarországon” című szakmai konferencia eredményét. Megállapították, hogy sem a pénzügyi források, sem az intézményi háttér, sem az erre a területre irányuló figyelem nem volt elegendő és megfelelő a közelmúltban ahhoz, hogy olyan programok tudjanak megvalósulni, melyek a fenntarthatóságra nevelés helyzetét erősíteni tudnák az országban. Hiányoztak azok a fórumok, ahol megvalósulhatott volna a szakterület koordinációja, átfogó működtetése, így az összehangolás a civil szektor, a közigazgatás és a politikai döntéshozatal között hiányzik. A „Jövőkereső – A Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács jelentése a magyar társadalomnak” című dokumentum szerint a környezettudatos cselekvés hiányának oka kulturális szinten, a társadalom által vallott értékeknél keresendő. A társadalom értékrendjében a technikai tudás és az anyagi jólét mögött háttérbe szorul a környezet fenntartható használata. A gazdaságot támogató szektorok elsőbbséget kapnak a környezetvédelemmel vagy az egészséggel szemben.

A tárca szintén kiemelte, hogy a környezeti nevelés tartós eredményt csak abban az esetben hozhat, ha a társadalomban is megerősödik az ezt támogató értékrend. Ennek hiányában az oktatásból kikerülő fiatalok a környezeti nevelés során kialakult értékrendjüket egy merőben ellentétes közegben hosszú távon nem, vagy csupán nagy erőfeszítések árán képesek megőrizni.

2. Zöld Óvoda, Ökoiskola Program

Emberi Erőforrások Minisztériuma

A Zöld Óvoda Programmal kapcsolatban a szaktárca tájékoztatót, hogy nem új feladatvállalásról van szó, hanem az eddigi tevékenységek tudatosabb, más szempontok szerinti csoportosításáról, egyes tevékenységek hangsúlyozásával.

Az Ökoiskolák kapcsán ismertette, hogy a hálózat összefogja, információkkal, továbbképzésekkel, rendezvényekkel segíti azokat az iskolákat, melyek a fenntarthatóság pedagógiai értékeit helyezik működésük középpontjába. A hálózat segíti az ökoiskolák számára hasznos pedagógiai segédanyagok, könyvek, oktatócsomagok létrejöttét és folyamatosan tájékoztatja tagjait az újonnan megjelent segédletekről. A hálózat gyakorlatilag egy mozgalom azért, hogy minőségi munkát végezzenek az iskolák a fenntarthatóság pedagógiája terén, és arra

használják forrásaikat, hogy folyamatosan fejlesszék magukat ezen a területen. A hálózat minden magyar köznevelési intézmény számára nyitott, amely az ökoiskola kritériumok teljesítéséhez szükséges munkatervet elkészíti és pályázatként benyújtja. A programot az Emberi Erőforrások Minisztériuma felügyelete mellett az Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet koordinálja és működteti.

Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet

Egy ökoiskola abban különbözik egy átlagos iskolától, hogy nemcsak a tanításban érvényesülnek a környezeti nevelés elvei, hanem az iskolai élet minden területén, vagyis az iskola működtetése terén éppúgy, mint a gyermekek étkeztetése vagy a táborok szervezése során. Az iskolai munkához több szálon kapcsolódik a helyi közösség. A helyi környezeti értékek és gondok részét képezik az iskola pedagógiai munkájának, a helyi pedagógiai programban beágyazottan. Az ökoiskola cím az oktatási-nevelési intézmény megkülönböztető minőségjelzője, nem jár plusz anyagi támogatással. A cím elnyerése nem jelent többletfeladatot az intézmény részére, hanem az a fenntarthatóság pedagógiája terén számára kötelező feladatok magas szintű teljesítésének az elismerése.

Jelenleg 485 iskola rendelkezik Ökoiskola és 145 Örökös Ökoiskola címmel. Ez a körülbelül 4000 magyarországi iskola kevesebb, mint egyötöde. A hosszú távú célkitűzés, hogy minden iskola ökoiskolaként működjön, ehhez az arányhoz képest kevésnek tűnik a jelenlegi ökoiskolák száma. Másrészt viszont nyolc évvel ezelőtt kevesebb, mint 150 iskola rendelkezett ezzel a címmel, vagyis ez idő alatt a címmel rendelkező intézménynek száma megnégyszereződött.

Az Intézet több kapcsolódó projekten is dolgozik. Jelenleg a TÁMOP keretében zajlik az ökoiskola nevelési-oktatási program fejlesztésének előkészítése, amelynek eredményeként 2015-re az iskolák rendelkezésére fog állni a program, amely az ökoiskola cím kritériumrendszer minden területén támogatni fogja az iskolák ökoiskola munkáját. A Svájci-Magyar Együttműködési Program keretében országos környezeti nevelési hálózat kialakítása a cél, országos és regionális ökoiskola és zöld óvoda forrásközpontok megszervezésével. A projekt eredményeként legalább 300-300 óvoda és iskola nyeri el a Zöld Óvoda és Ökoiskola címet, és legalább 420 pedagógus részesül az ilyen intézmények munkáját támogató pedagógus továbbképzésben.

Vidékfejlesztési Minisztérium

A Zöld Óvoda Program hazai kidolgozásának folyamata a tárca tájékoztatása szerint a hulladékgazdálkodásról szóló 2000. évi XLIII. törvény kiadásával indult meg, magyar sajátosságként. A Vidékfejlesztési Minisztérium jogelődje a Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium szakmai, pénzügyi munkájának eredményeként jött létre a Zöld Óvoda kritériumrendszer, a hálózat tartalmi és működési rendje, indikátorrendszere, a pályázati rendszer. A programmal megkezdődött az iskoláskor előtti intézmények zöldítése, az óvodák minőségbiztosítási elvek szerinti nevelő munkájának lehetővé tétele. A program célja többek között a pedagógusok, a szülők, a helyi társadalom közösségei környezettudatosságának alakítása, az óvodához tartozó térségi lakóközösségek értékeinek megismerése és védelmének tudatosítása, az egészséges életvitel megalapozása. Az óvodapedagógusok szakmai felkészültsége speciális, a fenntarthatóságra nevelés pedagógiai értékeit közvetítő szakmai továbbképzéseken folyamatosan szélesedik. Jelenleg több mint 550 óvoda viseli a Zöld Óvoda címet, és hét Zöld Óvoda Bázisintézmény működik.

A Magyarországi Ökoiskola Hálózat nemzetközi⁶ környezeti nevelési hálózat magyarországi megvalósulásaként működik a 2000. évtől kezdődően, az Oktatáskutató és

Fejlesztő Intézet koordinálásával, az Emberi Erőforrások és a Vidékfejlesztési Minisztérium szakmai és anyagi támogatásával. A két tárca jogelődje 2005-ben közösen létrehozta az „Ökoiskola” címet, melyet minden évben pályázat útján nyerhet el a nevelési-oktatási intézmény. A cím azon intézmények elismerése, amelyek intézményi keretek között átgondoltan és rendszerszerűen foglalkoznak a környezettudatosság, a fenntartható fogyasztás és fejlődés pedagógiájának gyakorlati megvalósításával, a környezeti-, és egészségneveléssel. Jelenleg 182 iskola rendelkezik a címmel. A cím az intézmények megkülönböztető minőségjelzője, amely vonzóvá teszi a szülők számára, és pozitív külső visszajelzést nyújt az intézmény munkájáról a fenntartó számára. Az állami kezdeményezésre létrejövő hálózat tagjai nagyobb eséllyel vesznek részt környezeti nevelési pályázatokon. A cím elnyerése nem jár költségvetési támogatással.

3. Erdei óvoda és iskola program Emberi Erőforrások Minisztériuma

Az erdei iskoláztatás századelős hagyományokra épülő tanulásszervezési forma. Jelenleg az óvodák és iskolák a helyi pedagógiai programjuk szerint, fenntartójuk és az iskolai szülői közösség egyetértésével vehetik igénybe ezeket a térítésköteles erdei óvoda és iskola szolgáltatásokat. A program a környezeti nevelés részeként, de nem kizárólag környezeti nevelési, környezetvédelmi ismeretek átadására irányuló tevékenység, hanem egy tanulásszervezési mód. A program megvalósítása az intézmények kompetenciájába tartozik a fenntartó ellenőrzése mellett, vagyis az intézmények a pedagógiai önállóság alapján a helyi pedagógiai programban fogalmazhatják meg azokat a célokat, tevékenységeket, amelyeket a program során kívánnak elérni. A programot az intézmények a nevelési évben és szorgalmi időszakban is szervezhetik.

Az erdei iskola programot az oktatási tárca kezdeményezésére, kormányzati támogatással a 2000-es évek elején ismét népszerűsíteni kezdték az iskolákban. A megfogalmazott cél az volt, hogy 2008-ra lehetőleg minden iskolás legalább egyszer eljusson bentlakásos erdei iskolába. Ez nem valósult meg a folyamatos forráselvonások és a gazdasági válság miatt. Az erdei iskola programot több minisztérium és állami hivatal is támogatta. A programot koordináló tárcaközi bizottság 2006-ban a költségvetési megszorításokból adódó források elapadása miatt feloszlatta magát.

Az erdei óvoda, iskola program minősítése a szolgáltatói oldal alulról jövő kezdeményezésére jött létre. Jelenleg a minősítés az oktatásért, a környezetvédelemért felelős minisztériumok és a Környezet- és Természetvédelmi Oktatóközpontok Országos Szövetsége között 2007-ben létrejött háromoldalú megállapodás alapján folyik, az Erdei Iskola Program Érdekegyeztető Tanácsának közreműködésével. A két tárca megbízásából a Környezet- és Természetvédelmi Oktatóközpontok Országos Szövetsége végzi el a minősítési eljárást. Ennek céljai például, hogy a szolgáltatást igénybe vevő intézmények garantáltan minőségi szolgáltatásban részesüljenek, elősegíti, hogy a megjelenő pénzügyi források a tapasztalattal rendelkező és minőségi szolgáltatást nyújtó szervezetekhez kerüljenek, és az egységes követelményrendszer megszabja az elvárásokat.

A tárca válaszában kiemelte, hogy az erdészeti erdei iskolák minősítését számos alkalommal szóvá tette az oktatásért felelős ágazat, mivel aggályosnak tartja, hogy az erdei iskola programon belül két, különböző eljárás keretében lehet minősítésre szert tenni. Ezek az erdei iskolák nem a köznevelési intézmények által szervezett programok. Így az oktatási tárca nem látja biztosítottnak, hogy valamennyi minősített erdészeti erdei iskolában megfelelő pedagógiai végzettséggel rendelkező munkatárs tart foglalkozást a gyermekeknek.

Vidékfejlesztési Minisztérium

Az erdészeti erdei iskolával kapcsolatban a tárca ismertette, hogy az erdei iskola mozgalom a kilencvenes években vett új lendületet, és az erdőgazdálkodók körében a kilencvenes évek közepén megindult egy speciális erdei iskola program. Az erdészeti erdei iskola programban a gyerekek mélyrehatóan megismerhetik az erdő világát, az erdőgazdálkodást. Az erdőpedagógiai munka szakszerűségét az Országos Erdészeti Egyesület Erdészeti Erdei Iskola Szakosztálya erősíti, amely kidolgozott egy speciális minősítési rendszert.

Továbbá 10 nemzeti park igazgatóság kezelésében jelenleg 15 olyan erdei iskola működik, melyben minősített erdei iskola oktatás folyik.

4. Egyéb programok

Országos Hulladékgyűjtési Ügynökség

Beszámolója szerint a környezetvédelmi termékdíjról szóló 2011. évi LXXXV. törvény előírja, hogy az Ügynökségnek a bevétele 7%-át a lakosság környezettudatosági szemléletformálására kell fordítania. Ezek a kampányok tehát a teljes lakosságot érintik (például a TeSZedd! Kampány), azonban több kampányban egyaránt érdekeltek voltak a gyermekek is⁷. A 2012. évben két nagy felmérés készült a lakosság környezettudatosságának vizsgálatára: a betétdíj bevezetésével és a Zöldlista vásárlóprogram kapcsán. A megkérdezettek 80%-a úgy nyilatkozott, hogy környezettudatosan cselekszik, ezzel szemben jelenleg – ha nem is házhoz menő formában - a rendelkezésre álló szelektív gyűjtés lehetőségével a lakosságból 1,1 millióan élnek. A szelektív gyűjtésre vonatkozóan hátráltató tényező lehet, hogy a lakosság szükséges rossznak tekinti a hulladékkezelési közszolgáltatás igénybevitelét, az eddig kialakított szelektív hulladékgyűjtési rendszer nem volt kényelmesen elérhető, és hiányzik a közvetlen érdekeltség, vagyis a közvetlen anyagi előny. Az Ügynökség a médiával való kapcsolatfelvételt is keresi, egyelőre kevés sikerrel.

Vidékfejlesztési Minisztérium

A kisméretű szállópor (PM10) csökkentés ágazatközi intézkedési programjáról szóló 1330/2011. (X.12.) Korm. határozatban foglalt Ágazatközi Intézkedési Program részeként a lakossági tudatformálás elérése érdekében kerül végrehajtásra a nem motorizált közlekedési módok népszerűsítése („Autómentes Nap”, „Bringázz a munkába”, „Európai Mobilitási Hét”, „Föld napja” kampányok).

A tárca Természetmegőrzési Főosztálya működteti a Vadonleső programot, amely a társadalom széles rétegét kívánja bevonni a természetvédelem munkájába.

A Minisztérium működteti a „Zöld Forrás” Programot, amelyből azok a környezet- és természetvédelmi céllal létrejött civil szervezetek támogathatók, amelyek az államtól átvállalt, az NKP-ban meghatározott feladatokat látnak el. Az előirányzatból 2011-ben 64 db 76 M Ft értékű, 2012-ben 72 db 60,3 M Ft értékű környezeti nevelési projekt valósulhatott meg, amely célcsoportja az esetek legalább felében az 5-25 éves korosztály volt.

A nemzeti parkok kezelésében 28 látogató és oktatóközpont működik, természetvédelmi táborokat szerveznek, előadást tartanak iskolai tanórákon, tematikus előadásorozatokot szerveznek. Ezen kívül számos évente kiírt tanulmányi verseny létezik, illetve nemzetközi környezeti nevelési oktató- és akcióprogramok.⁸

5. Civil szervezetek álláspontja a környezeti neveléssel kapcsolatban

Erdői Iskola Egyesület

Meglátásuk szerint a tantervek 1996 óta kiemelten támogatták a környezeti nevelést, 2004

óta még hangsúlyosabbá vált a pedagógiai programok részeként külön kiemelve. Jelenleg a pedagógiai program kötelező részébe alig került bele ez a terület. Szintén kiemeli, hogy a pedagógusokon múlik elsősorban a Nat. szabályainak az érvényesülése. Az oktatás területén szükséges lenne a pozitív minta az oktatási intézmények üzemeltetésében, a technikai személyzet munkájában, a tankönyvek, taneszközök beszerzésében. Ismeretátadás mellett több gyakorlati jellegű foglalkozásra, tapasztalati tanulásra, személyiségfejlesztésre lenne szükség az életmódváltás eléréséhez. Ezek érvényesülését a fogyasztói társadalom és a tömegkultúra hátráltatja. Számptalan jó kezdeményezés van már most is, de a felmérésekből az derül ki, hogy a terepi, gyakorlati, tapasztalati ismeret- és élményszerzések (országjárások, terepgyakorlatok, tanulmányi kirándulások, múzeumlátogatások, természeti bemutatóhelyek felkeresése) napjainkban visszaszorultak.

Az Egyesület célja, hogy az erdei iskola program, mint oktatási feladat (kötelező állami feladat) az iskolai nevelés szerves része maradjon, illetve azzá váljon. Véleménye szerint ezt a feladatot külső szakembernek, vállalkozónak átengedni nem lehet, mivel az erdei iskola ideje alatt tantervi tananyag valósul meg, amit pedagógusnak kell tervezni, előkészíteni és feldolgozni, kontrollálni. Az Egyesület javaslatot tett a kormányzatnak az erdei iskola program minősítési rendszerének az átdolgozására, mivel a jelenlegi felesleges és költséges, a minősítést az oktatási tárca kell, hogy elvégezze álláspontja szerint, mert ha civil szervezet végzi, akkor hiányzik az ellenőrzési rendszer.

Szintén rámutattak arra, hogy ha a pedagógusi életpályamodellben megjelenik a környezeti tevékenység elismerése, akkor várható a pedagógusi szemléletváltozás, a környezeti nevelés megvalósítható plusz források nélkül, és, hogy szükséges a szülők és a média bevonása is a tevékenységbe. Álláspontja szerint kevés a kapcsolat az egyes programok, és azok szervezői között, ami főleg kiadásokat is generál, és nincs igazán együttműködés.

HUMUSZ Szövetség

Álláspontjuk szerint a közoktatásban nem hangsúlyos a környezeti nevelés, egy-egy pedagógus vagy iskola, vagy osztály lelkes hozzáállása jellemző. Környezeti nevelés etikai, erkölcsi, világszemléleti kérdés, az állandó változásokra adott válasz az ember részéről. A saját környezetére figyelő, ráébredő, együttthatásban élő emberkép fedi le álláspontjuk szerint a nevelés célját. A környezeti nevelés egy életvezetési szemlélet, amely kevés ráfordítással megoldható.

Úgy vélik mára elengedhetlenné vált, hogy a környezetvédelemi szemléletmód a közoktatás teljes spektrumán végigvonuljon, beleértve a szakképzést, is, a formális és nem formális oktatási szférát is, hogy ezen keresztül visszahasson a családok hétköznapi életébe. Véleményük szerint a tanulóknak öt alapvetet elég elsajátítani:

1. Fenntartható fejlődés: a jelenlegi generációk szükségleteinek kielégítése oly módon, amely nem veszélyezteti a jövő nemzedékek szükségleteinek a kielégítését.
2. A növekedés korlátai: a föld és földi erőforrások végeességéből adódó korlátok, melyek lehetlenné teszik az emberiség lélekszámának és anyagi javainak folyamatos gyarapodását.
3. Alapvető emberi szükségletek: a társadalomnak és minden embernek igénye és joga van a túléléshez szükséges energiához és anyagokhoz való igazságos és egyenlő hozzáférésre, és a Föld lehetőségeihez mért kielégítő életminőség megvalósítására.
4. Kölcsönös függőség: minden elem és életforma között fennálló kölcsönös és egyenrangú függőségi kapcsolatok a természeti rendszerekben.
5. Elővigyázatosság elve: a megfontolt, a nem kívánt következményekre is figyelemmel lévő, az ökológiai folyamatba a lehető legkevésbé beavatkozó döntéshozatal olyan

esetekben, amikor nem ismerünk minden körülményt, és/vagy amikor az adott kérdésre vonatkozó tudományos álláspont megosztott.

Úgyszintén kifejtették, hogy az Eurostat felmérései is igazolják azt, hogy a többség fontosnak tartja a környezettudatosságot, de nem cselekszik e szerint. Az élethosszon át tartó tanulás, a társadalom szemléletformálása nélkül nem lesz hatásos az oktatásban megkapott ismeret. A zöld óvoda, ökoiskola, erdei óvoda és iskola programokra szükség van, több és jobb minőségű média megjelenés, az ezen a területen tevékenykedő civil szervezetek hosszú távú és folyamatos támogatása, és a kormányzati döntés és szerepvállalás szükséges ezen a területen.

Környezet- és Természetvédelmi Oktatóközpontok Országos Szövetség

Felhívják a figyelmet arra, hogy az Országgyűlés Fenntartható fejlődés bizottsága e témakörben már korábban is megállapította, hogy a környezetvédelem alapvetően erkölcsi kérdés. Az új tantervi program keretei között, iskolai órarendbe építve megindul az etika és vele párhuzamosan – szabad választás szerint – az etika vagy hittan tanítása. A társadalom által elfogadott életrend, életviteli gyakorlat, és így az erkölcsi ismeretek az oktatott anyag részévé válnak, így ez is hozzájárulhat a környezeti nevelés eredményeihez.

A pedagógusképzésben, az óvodapedagógus képzéstől a tanárképzésig, az alapképzésben is jellemző, hogy csak ott kapnak a hallgatók megfelelő felkészítést, ahol a környezeti nevelés ügyének elkötelezett oktatója tanít. A továbbképzéseknél gond, hogy sokszor nem a környezeti témájú továbbképzésre jelentkezőknek, vagy nincs pénz az intézménynek a továbbképzést finanszírozni.

A „Zöld óvoda” (2006), „Ökoiskola”, (2004) Erdei óvoda és Iskola programok,(2003) a közoktatás rendszerében lévő nevelési-oktatási intézményekben működő, megvalósuló tevékenységek, azonban a teljes intézmények számát tekintve azoknak csak kis hányadában működnek ezek a programok.⁹

A Köznevelési Törvény legutóbbi módosítása során több új elemmel egészült ki, így beépítették az Európai Unió által javasolt nyolc elemből álló kulcskompetencia keretrendszerét is. A módosítások által lehetővé vált az iskolákban, hogy a korábbi iskolai helyi tantervekben rögzített ismeretek átadásán túl korszerűbb, a környezeti neveléssel, környezettudatossággal kapcsolatos tartalmakat és fejlesztési feladatokat beépítsék a kötelező tanórai foglalkozások keretei közé. Arra is mód nyílt, hogy a szabadidős tevékenységeken belül olyan foglalkozásokat szervezzenek, amelyek a környezeti neveléssel kapcsolatosak.

Az erdei iskolázás alapvető célja ugyanúgy a tanulás, mint a hagyományos tantermi oktatásé. Az erdei iskolázás az iskola pedagógiai programjának integráns része, a helyi tanterv céljainak megvalósítását szolgálja a szorgalmi időben. Ám az erdei iskolában a tanulás-tanítás módja, tárgya és eszközei eltérnek a tanteremben megszokottaktól. A tanulás tárgya az ember és környezete kapcsolatának, s e kapcsolat összefüggéseinek megismerésére és megértésére épül. Az ismeretek átadása a gyerekek kíváncsiságára, érdeklődésére alapoz. Míg a hétköznapiak során a tananyag elsajátítása jellemzően tankönyvhöz, taneszközhöz kapcsolódik; az erdei iskola a közvetlen, természetes megismerés folyamatát és eszközeit kínálja. A megtanult tananyagnál fontosabb, a tanulás folyamatában, mint élményhelyzetben való konstruktív részvétel.¹⁰

Véleményük szerint a törvényi, rendeleti hátterek elegendő szabályozást tartalmaznak ahhoz, hogy ezeket az óvodapedagógus nevelésébe beépítse. Más kérdés ezen előírások megvalósításának hatékonysága. A korábbi és jelenlegi szabályozások biztosították, biztosítják azt, hogy a napi nevelőmunka folyamatában megjelenhessenek azok az értékek, tartalmak, melyek a gyermekek környezettudatos szemléletének kialakítását, megalapozását segítik. Az óvodapedagógusok a törvényi szabályozókat betartják, nevelésükbe beépítik, de a Szövetség

tapasztalata szerint sok esetben megerősítésre, bátorításra, új ismeretekre van szükségük. Ezért fontosnak tartja olyan módszertani képzések biztosítását, melyek elméleti és gyakorlati módon, konkrétan segítik az óvodapedagógusokat. Az erdei óvoda program egyre több Zöld óvoda életében jelen van. A közvetlen tapasztalatszerzés jelentősége abban rejlik, hogy a gyermek teljes személyiségével átélheti azt az élményt, amely megalapozza pozitív viszonyulását az őt körülvevő mesterséges és természeti környezetéhez. Az átéléshez, a természeti környezet megismerésére pedig az egyik legalkalmasabb nevelési forma az erdei óvoda.

A köznevelésről szóló törvényben a környezeti nevelés és a hozzá kapcsolódó fogalmak csak jelzésszerűen jelennek meg. Korábban a pedagógiai programban kötelező elemként környezeti nevelési programot kellett készíteni, a nem hagyományos tanórák között szerepelt az erdei iskola lehetősége, utóbbi az új törvényben csak elvi szinten jelenik meg. A jogi szabályozás szerint rögzíteni kell az egészségnevelési és környezeti nevelési elveket a pedagógiai programban, és a hagyományostól eltérő oktatásszervezési lehetőségek alá besorolható az erdei iskola, mint tanulásszervezési módszer. Az elvek rögzítése nem jelenti feltétlenül a tényleges megvalósítást, az intézmények ellenőrzése során jó lenne majd ezekre is kitérni. Jelenleg kidolgozás és kipróbálás alatt állnak az ellenőrzési protokollok. Az ellenőrzési standardokba – a tervek szerint - beépítik, hogy a szakértőknek (tanfelügyelőknek) fokozottan kell figyelni a kiemelt fejlesztési területek beépítésére a pedagógiai programba. A fenntarthatóságra nevelés pedig a kiemelt fejlesztési területek egyike. A köznevelésről szóló törvény rendelkezik az egész napos iskola szervezéséről. A kerettantervekben pedig arra találunk utalást, hogy az ökoiskolai programot pl. ennek keretében lehet megvalósítani. Ennek kerettanterve napjainkban készül. A törvény szerint a tanuló számára biztosítani kell a "biztonságos és egészséges környezetet". Ha a pedagógusok meglátják a lehetőséget abban, hogy az intézmény működtetésével, adottságaival neveljenek, akkor ez is felhasználható (pl. büféválaszték, kerékpár-tárolás lehetősége, megfelelő világítás, fűtés, stb.). Mivel a köznevelési törvény szerint a pedagógiai program olyan elemeinek beépítése, ami többletterhet ró a fenntartóra, engedélyköteles (bár a pedagógiai programot az intézmény készíti el és az igazgató hagyja jóvá), ez megnehezíti a környezeti nevelési elemek beépítését: pl. erdei iskola, tanulmányi kirándulások, eszköz beszerzések. A középfokú oktatásban az érettségire bocsátás feltételeként megjelenik a közösségi szolgálat, ahol a lehetőségek között szerepel a környezet- és természetvédelmi tevékenység. Az iskoláknak tehát lehetőségük van az ilyen területekkel, intézményekkel is megállapodást kötni. Rendelet rendelkezik az egészségfejlesztés feladatairól: táplálkozás, mozgás, szenvedélybetegségek megelőzése, személyi higiéné. Természetesen ezekbe a feladatokba is be lehet építeni a fenntarthatóságra nevelést: bio- tisztító és tisztálkodó szerek, szelektív hulladékgyűjtés, stb. Viszont sokadszor is attól függ a tartalom, hogy mennyi ismerettel és elkötelezettséggel rendelkezik a pedagógus. A szabályozás külön foglalkozik az egészséges táplálkozással: a büfé és automaták árukínálatánál be kell szerezni az egészségügyi szolgálat véleményét. A Nat-ban a kiemelt fejlesztési területek mindegyike¹¹ összefüggésbe hozható a környezettudatosságra neveléssel, ha kellően tágran értelmezzük a környezeti-fenntarthatósági nevelést. Örvendetes, hogy önálló fejlesztési feladatként szerepel a fenntarthatóság. Ennek beépítése és megvalósítása nagyon intézmény- és pedagógusfüggő, tehát az ellenőrzésben is figyelmet kell rá fordítani. A Nat.¹² magában hordozza a környezettudatosságra nevelést, de ha nem kötelező valami, akkor nagyon esetleges, hogy hány tanulóhoz ér el. Akárcsak a fejlesztési területeknél, itt is igaz, hogy intézmény és pedagógusfüggő a lehetőségek kiaknázása. A kerettanterv bevezetője megismétli a Nat. fejlesztési területeit és a kulcskompetenciákat. Ezután a tantárgyak fejlesztési és tartalmi követelményei szerepelnek.

Összességében a környezeti nevelés vagy fenntarthatóságra nevelés nem ér minden

tanulót. Ismereteik lesznek a környezetszennyezésről (biológia, földrajz, kémia, fizika), természeti értékekről, kulturális, épített környezet értékeiről, azok védelméről (Nemzeti Parkok, Világörökség program, nemzetközi szervezetek), de ez kevésbé elkötelezett vagy kellő tudással nem rendelkező pedagógus esetén megtanulandó tananyag lesz és nem szemléletformálás, a nevelési feladatok megvalósítása marad ki. A vizsgált közoktatási dokumentumok a nevesített kötelező tartalmakon és fejlesztési célokon túl is számtalan lehetőséget adnak a környezeti vagy fenntarthatóságra nevelésre. Tehát a dokumentumok az elvek rögzítésén túl nem tesznek kötelezővé tevékenységeket a környezeti nevelés területén, így a finanszírozás jelent majd problémát a fenntarthatóságra nevelésben. Nagyon fontos, hogy tanári továbbképzések, helyi nevelési értekezletek témájaként jelenjen meg a fenntarthatóság, a tanárképzésben és gyakorlatokon pedig kapjon helyet intézményesítve is.

A legtöbb intézmény és tanár csak a konkrét feladat meghatározás esetén veszi komolyan a környezeti nevelést. Ehhez az iskolák és pedagógusaik számára segítséget kell nyújtani, mert még mindig nem rendelkeznek kellő információval és tudással. A tanárképzésben alaposan és gyakorlatiasan készítsék fel a jelölteket, jó szemlélettel bocsássák őket a pályára. A társadalom elsősorban az iskolától várja az általános környezeti neveltségi szint emelését. Ezért Magyarország környezeti állapotának és az állampolgárok környezethez való viszonyulásának javításában a pedagógusképzés kulcsszerepet játszik. A felsőoktatás egészének és azon belül elsősorban a pedagógusképzésnek a küldetése, hogy környezettudatos gondolkodású és szemléletű, társadalmi felelősségtudattal rendelkező értelmiséget képezzen, és biztosítsa a folyamatos továbbképzését is. A környezeti nevelést leghatékonyabban a jól felkészült pedagógusok végezhetik, ezért a felsőoktatáson belül a pedagógusok környezeti felkészítése prioritást érdemel, stratégiai kérdésként kezelendő. A pedagógusok környezeti képzésében a fentebb idézett dokumentumok ellenére 2008-ig sajnos nem történtek komoly változások. A nem hagyományos nevelési formákra (pl. erdei iskola, projekt-módszer, zoopedagógia, kooperatív tanulás stb.) a környezetvédelem-környezettan szakosok kivételével gyakorlatilag nem kapnak felkészítést a pedagógusjelöltek. A speciális környezeti nevelési tantárgyak (pl. környezetpedagógia speciálkollégium) száma is elenyésző. Az óvópedagógus és tanítóképző főiskolákon a környezeti ismereteket többnyire a kötelező tantárgyak (pl. környezetismeret és -védelem, környezet- és természetvédelem, természet-ismeret) keretében oktatják. Azonban továbbra sem valósult meg az az elvárás, hogy minden pedagógus részesüljön a szakjának megfelelő környezeti képzésben. Így az iskolák döntő többségében a feltétele sincs meg annak, hogy a tanárok képesek legyenek integrálni a környezeti ismereteket saját tantárgyuk ismeretanyagába. A felsőoktatási intézmények és társadalmi szervezetek számos környezeti pedagógus-továbbképző programot akkreditáltak.

Magosfa Környezeti Nevelési és Ökoturisztikai Alapítvány

Meglátásuk szerint a jogszabályokban az erdei iskola és óvoda, valamint a zöld óvoda és ökoiskola fogalmak egységes rendszerben jelennek meg, holott sajnos a gyakorlatban nincsenek összehangolva. Kiemeli, hogy jelenleg a programok szakmai háttere és gondozása külön szaktárcáknál van, az erdei óvodák és iskolák minősítését a Környezet- és Természetvédelmi Oktatóközpontok Országos Szövetség végzi, így hiányzik az egységes rendszerben történő kezelés. Hiányzik a 2006-ban megszüntetett Környezeti Nevelési és Kommunikációs Programigazgatóság. Összefoglalva megállapítja, hogy nem eléggé összehangolt a környezeti nevelés rendszere. A Nat. szerint az oktatás és a nevelés színtere nemcsak az iskola, hanem az élet számos egyéb fóruma is, ehhez kiváló lehetőség meglátása szerint az erdei iskola program, ahol a gyermek az egész évi környezeti nevelésre vonatkozó ismereteit aktív szereplőként

kamatoztathatja. Az ilyen programon való részvétel, és az egyéb terepen zajló környezeti nevelési tevékenységek nagyban hozzájárulnak az ok-okozati összefüggések megértéséhez.

Hasonló tapasztalatokról számolt be az Alapítvány, mint a Humusz Szövetség: az iskolák többségében csak egy-két olyan pedagógus van, aki tesz valamit a környezeti nevelés területén, az óráiba beépíti a tanulók ez irányú fejlesztését, és nem csak a kötelező „jeles” napok kapcsán szervez akciókat. A Nat-ban hangsúlyosan megjelenik a környezeti nevelés, de ez csak akkor tud hatékonyan érvényesülni, ha a pedagógusok keresik az együttműködési lehetőséget a környezeti nevelési szakemberekkel, bevonják őket az iskolai életbe, az ismeretanyagok átadásába. Az egyesület nemzetközi tapasztalata szerint külföldön a környezeti nevelés jobban megbecsült terület, mint nálunk, sok helyen a „környezeti nevelő” önálló szakma. A média és a szülők bevonását említi fontos tényezőként.

Az Alapítvány álláspontja szerint is a környezettudatos szemlélet valójában nem kerül pénzbe, azonban ennek a kialakításáig hosszú út vezet, és ez kerül pénzbe. A terepi programok és a pedagógusok továbbképzése igényel anyagi ráfordítást. Az erdei iskola program anyagi támogatása nem megoldott, a VM Zöld Forrás pályázata sem alkalmas ennek támogatására, mondván, hogy az a formális oktatás keretein belül zajlik, így az az oktatási szaktárca feladatkörébe tartozik, rávilágít továbbá, hogy a civil szervezetek forráshiánnyal küzdenek.

Magyar Környezeti Nevelési Egyesület

Véleményük szerint a köznevelési törvényben nem kap elég hangsúlyt a környezeti nevelés. A Nat. célrendszere kitér a környezeti és fenntarthatóságra nevelésre, de a pedagógiai programok mellékletei között csak az egészségnevelés mellett található meg. Vagyis a környezeti nevelés nem alapul törvényi kötelezettségen, és mivel az iskolák forráshiánnyal, működési nehézségekkel küzdenek, így egyértelmű hátrányt szenved a terület. A köznevelési törvény csak annyit ír elő, hogy az oktatásért és környezetvédelemért felelős miniszterek közös programokkal, pályázatokkal segítik a környezeti nevelés, az erdei iskola és óvoda, és a zöld óvoda és ökoiskola programok megvalósulását. Az egyesület szerint az egymást erősítő programok megvalósítását nehezíti, hogy azokhoz más-más minisztérium szolgáltat háttérrel: a zöld óvoda programot a VM gondozza, az ökoiskola programot pedig az EMMI alá tartozó OFI. Véleményük szerint az OFI tudná biztosítani mindkét esetben a szakmai háttérrel és a kritériumrendszer megújítását, az óvodai és iskolai munka egymásra épülését.

Megjegyezték, hogy folyamatban vannak jó kezdeményezések (OFI gondozásában TÁMOP pályázat keretén belül tanórán kívüli modulok kidolgozása, és a zöld óvoda és ökoiskola forrásközpontok kiépítése), a tapasztalat szerint azonban az eddigi programok, központok fenntartására sincs elegendő állami és/vagy helyi támogatás. A szülők nem tudják megfizetni az élményközpontú nevelési-oktatási formát, az erdei iskolát.

A Nat-tal kapcsolatban kifejtették, hogy a célrendszere több helyen is világosan megfogalmazza a környezeti nevelési célokat, bár inkább csak a természettudományi tárgyakra alapozva. Álláspontja szerint hiányosság, hogy a társadalomtudományi tárgyak tananyagai alig-alig foglalkoznak a fenntarthatóság kérdéskörével, pedig a fenntartható gondolkodásmód csak részben természettudományi felkészültség kérdése, az társadalmi szemléletmód, értékrendszer és szokásrendszer függvénye is. Felhívja arra a figyelmet, hogy a tantestületek elkötelezettségén múlik, és források hiányában esetlegessé válik, hogy egy intézmény életében mennyire lesz hangsúlyos a környezeti nevelés. Gyakorlatilag a Nat-on kívül a helyi tanterveken múlik, hogyan valósul meg a környezeti nevelés. Végeredményben a megvalósítás így a pedagógusoktól, vagyis a pedagógusok módszertani képzettségétől függ.

A tapasztalati tanulás, pld. erdei iskola program azért fontos, mert a tananyagban belüli

összefüggések elsajátítását segíti elő, ezért lenne lényeges, hogy a gyermek legalább egyszer részt vegyen erdei iskola programon. Maga a környezeti nevelés nem jár nagyobb költségigénnyel, mivel az csak annyit jelent, hogy a pedagógusok más szemlélettel tanítják a tárgyakat. Az ezt elősegítő szemléletváltás az, ami költségigényes. Kifogásolja, hogy a területen működő civil szervezetek az államtól átvállalt feladatok ellátásához egyre csökkenő mértékű támogatáshoz jutnak hozzá.

A lassú társadalmi szemléletváltás kapcsán kifejtették, hogy a szemléletváltáshoz idő kell. A környezeti nevelésnek közel 30 éves múltja van, de annak hatékonyságát nagyban befolyásolja a fogyasztói társadalom, a pedagógusok, a szülők és a döntéshozók, a társadalom értékrendje. Meglátása szerint nincs együttműködés, sőt ellentétek feszülnek a civil szervezetek, az önkormányzatok, az állam és néha az oktatási intézmények között.

Természet- és Környezetvédő Tanárok Egyesülete

Meglátásuk szerint az általános iskola felső tagozatán és a középiskolában szükség lenne, hogy a környezeti nevelés önálló tantárgyként jelenjen meg, annak érdekében, hogy a környezetről szóló részismeretek egy egységes rendszerben is megismerjék a tanulók, amelynek során a szintézislátás képességére kell megtanítani a diákokat. A környezeti nevelésre vonatkozó szabályozási és működési keretek rendelkezésre állnak, azonban a gyakorlati megvalósulás az, ami bizonytalan. A környezeti nevelés megvalósulását befolyásolja annak költségigénye, különösen a tanórán kívüli programok esetében. Kiemelik, hogy a tanárok felkészítése során fel kellene készíteni a jelölteket arra, hogy a fenntartható fejlődés fogalmát beillesszék a saját tantárgyaik oktatásába. Fontosnak tartják a zöld óvoda és iskola, valamint az erdei óvoda és iskola programok működését, a kutatótáborokat és a tanulmányi kirándulásokat.

A vizsgálat megállapításai

I. A hatásköröm tekintetében

Feladat- és hatáskörömet, valamint az ennek ellátásához szükséges vizsgálati jogosultságaimat az Ajbt. határozza meg. Az Ajbt. 18. § (1) bekezdése szerint az alapvető jogok biztosához bárki fordulhat, ha megítélése szerint – többek között – a közigazgatási szerv tevékenysége vagy mulasztása a beadványt tevő személy alapvető jogát sérti vagy annak közvetlen veszélyével jár (a továbbiakban együtt: visszásság), feltéve, hogy a rendelkezésre álló közigazgatási jogorvoslati lehetőségeket – ide nem értve a közigazgatási határozat bírósági felülvizsgálatát – már kimerítette, vagy jogorvoslati lehetőség nincs számára biztosítva.

Az Ajbt. 18. § (4) bekezdése szerint az alapvető jogok biztosja a hatóságok tevékenysége során felmerült, az alapvető jogokkal kapcsolatos visszásság megszüntetése érdekében hivatalból eljárást folytathat. A hivatalból indított eljárás természetes személyek pontosan meg nem határozható, nagyobb csoportját érintő visszásság kivizsgálására vagy egy alapvető jog érvényesülésének átfogó vizsgálatára irányulhat. Jelen esetben fennálltak a hivatalból történő vizsgálat elrendelésének feltételei, tekintettel arra, hogy a környezeti nevelés kérdései nagyobb állampolgári csoport alapvető jogait érintik.

Az Ajbt. 1. § (2) bekezdése pedig úgy fogalmaz, hogy a biztos tevékenysége során, különösen hivatalból indított eljárások lefolytatásával, megkülönböztetett figyelmet fordít az Alaptörvény P) cikkében meghatározott jogoknak, vagyis a jövő nemzedékek érdekeinek.

II. A vizsgált alapjogok tekintetében

Az Alaptörvény XXI. cikke szerint *Magyarország elismeri és érvényesíti mindenki jogát az egészséges környezethez*, valamint, aki a környezetben kárt okoz, köteles azt – törvényben

meghatározottak szerint – helyreállítani vagy a helyreállítás költségét viselni. A XX. cikk (1) bekezdése alapján mindenkinek joga van a testi és lelki egészséghez, továbbá a (2) bekezdés rögzíti, hogy ezt a jogot Magyarország – többek között – az ivóvízhez való hozzáférés, és a környezet védelmének biztosításával valósítja meg. A 28/1994. (V. 20.) AB határozatban az Alkotmánybíróság megállapította, hogy az egészséges környezethez való jog önálló és önmagában vett intézményvédelem, azaz olyan sajátos alapjog, amelynek az objektív, intézményvédelmi oldala túlnyomó és meghatározó. Így az e joggal kapcsolatos kérdéseket mindig az állami szervek környezetvédelmi intézkedések tételére vonatkozó kötelessége oldaláról kell vizsgálni.

A P) cikk szerint a természeti erőforrások, különösen a termőföld, az erdők és a vízkészlet, a biológiai sokféleség, különösen a honos növény- és állatfajok, valamint a kulturális értékek a nemzet közös örökségét képezik, amelynek védelme, fenntartása és a jövő nemzedékek számára való megőrzése az állam és mindenki kötelessége. Az Alkotmánybíróság már korai határozatában, a 64/1991. (XII. 17.) AB határozatban az élethez való joggal összefüggésben kiemelte, hogy „*az állam objektív, intézményes életvédelmi kötelessége kiterjed a keletkezőben lévő emberi életre is, csakúgy, mint a jövő generációk életfeltételeinek biztosítására*”.¹³

A környezet védelmére és a fenntartható fejlődés elvére az Európai Unió is kiemelt figyelmet fordít. A lisszaboni szerződés kihirdetéséről szóló törvény 2. cikke szerint az Unió Európa fenntartható fejlődéséért munkálkodik, amely olyan piacgazdaságon alapul, amely a környezet minőségének magas fokú védelmével és javításával párosul. A törvény 2. számú mellékletét képezi az Európai Unió Alapjogi Chartája, amely a 37. cikkében kimondja, hogy „*A magas színvonalú környezetvédelmet és a környezet minőségének javítását be kell építeni az uniós politikákba, és a fenntartható fejlődés elvével összhangban biztosítani kell megvalósulásukat.*”

III. Az ügy érdemében

Az ombudsman külön is nevesített feladata a gyermekek jogainak és a jövő nemzedékek érdekei védelmének az érvényesítése. A biztos a tevékenysége során – különösen hivatalból indított eljárások lefolytatásával – megkülönböztetett figyelmet fordít az Alaptörvény P) cikkében meghatározott értékeknek, vagyis a jövő nemzedékek érdekei védelmének.

A magyar Alkotmánybíróság tevékenysége korai szakaszában felismerte¹⁴ és a gyakorlatában érvényesíti azt az összefüggést, hogy *a jövő generáció védelme azáltal valósul meg, hogy az állam a környezeti elemeket (föld, levegő, víz, élővilág és az épített környezet) védelemben részesíti.* Amennyiben nem terjedne ki állami védelem a környezeti elemekre, a természeti erőforrásokra, vagyis nem létezne környezetvédelem, úgy a jövő nemzedékek életfeltételei, és ezáltal az élethez való joguk kerülne veszélybe. *Ebből a szempontból tekintve, maga a jövő nemzedék az, amely védelemre szorul, amelynek alapja a nemzedékek közötti igazságosság követelménye.* A jelenlegi generáció felelőssége, hogy megteremtse azt az egyensúlyt a véges természeti javak felhasználása során, hogy az azok által nyújtott életfenntartó szolgáltatások a jövő nemzedék számára is elérhetőek legyenek. A jelen döntéshozói és a társadalom egésze nemcsak a folyamatban lévő közös szükségletek kielégítését kell, hogy figyelembe vegye, de gondolnia kell a jövő generáció közös szükségleteire is. A természetes és épített környezetünkkel való bánásmód társadalmi hozzáállás és kultúra függvénye.

*A nemzedékek közötti igazságosság egyik alapja tehát a tudásalapú társadalom megteremtése, mert megfelelő ismeretek és információk nélkül sem a döntéshozók, sem a társadalom nem tudja érvényesíteni a természeti erőforrások kapcsán a horizontális védelem követelményét.*¹⁵ *Ismeretek nélkül az állampolgár nem tudja és nem is érti, hogy a*

környezetvédelem mitől, miért és hogyan akarja megvédeni az egyént, illetve a jelen és jövő generációk közösségét.

A nemzedékek közötti igazságosság, a jövő generációk életfeltételeinek a védelme érdekében fontos a természeti erőforrásokat a nemzet közös örökségeként horizontális védelemben részesíteni. Az elkövetkező évtizedek gazdasági, társadalmi fejlődését várhatóan éppen a természeti erőforrások (ivóvíz, energia, termőtalaj stb.) szűkössége befolyásolja majd a legmarkánsabban. Az Alaptörvény P) cikke nemcsak a környezetvédelmi jognak, hanem a magyar jogrendszer összes, a nemzedékek közötti igazságosság szempontjából releváns jogszabályának tartalmához ad egységes iránymutatást.¹⁶

Az NKP megfogalmazása szerint a társadalmi szemléletformálás egyik eszköze az oktatás: „A társadalom környezettudatosságának erősítése, a környezettudatos szemléletformálás érdekében elengedhetetlen a környezeti nevelés és oktatás hatékonyságának megerősítése, valamint a média és az oktatás együttműködése. A média alkalmas lehet a problémák iránti figyelem felkeltésére, míg az ismeretek pontos és hiteles átadása már az oktatás, nevelés lehetőségei közé tartozik (egész életen át tartó tanulás, szemléletformálás).” „A környezetvédelem kérdésének előtérbe kerülése szükségsszerűvé teszi, hogy az elkövetkező években az oktatás, nevelés minden típusában és teljes folyamatában kapjon nagyobb szerepet a környezeti jelenségeket, környezeti folyamatokat megismertető tantárgyak oktatása, ismeretek és tevékenységek fejlesztése, illetve a környezeti célokat szolgáló kiegészítő pedagógiai tevékenységek szervezése, melyek tudatosan felépítve jelenjenek meg a nevelési-oktatási intézményekben.”¹⁷ A Nemzeti Éghajlatváltozási Program a benne meghatározott környezeti nevelés intézményi háttérének fejlesztése érdekében a horizontális intézkedések között említi az oktatás, képzés, nevelés, szemléletformálás kérdését, teendőit.¹⁸

Fentiek alapján, álláspontom szerint amennyiben a gyermek nem részesül környezeti/fenntarthatóságra nevelésben, úgy a saját és a jövő nemzedékek – természeti erőforrásokon – alapuló életfeltételei csökkennek, és ez nyilván nem szolgálja a gyermek védelemhez és gondoskodáshoz való jogát, sem az egészséges környezethez való jogot.¹⁹

Környezeti nevelés, a társadalom értékrendjének lassú változása

A Kvt. szerint mindenkinek joga van a környezeti ismeretek megszerzésére és ismereteinek fejlesztésére²⁰, az NKP pedig megfogalmazza, hogy a környezeti nevelés elsődleges célterülete a közoktatás²¹. A vizsgálat ezért elsősorban a köznevelés szabályrendszerét elemezte a környezeti nevelésre vonatkozóan.

A Kvt. szabályozása szerint a környezeti ismeretek terjesztése és fejlesztése (óvodai nevelés, iskolai nevelés, képzés, művelődés, iskolarendszeren kívüli oktatás és továbbképzés, ismeretterjesztés, könyvkiadás) elsősorban állami és önkormányzati feladat. Az állam az oktatási és a közművelődési intézményeken keresztül, a környezetvédelmi egyesületekkel és a környezet védelmével foglalkozó lakossági szakmai szervezetekkel együttműködve látja el feladatát. Az állam az egyes nevelési, képzési feladatokat ellátó szervezeteket, az egyházakat, a tudományos intézményeket, szakmai szervezeteket, egyesületeket környezeti nevelési, képzési tevékenységük eredményesebb ellátása érdekében – szükség esetén megfelelő pénzeszközök rendelkezésre bocsátásával – támogatja.

A környezeti nevelés érvényesítésének elsődleges feladata a Kvt. alapján két miniszter, a környezetvédelemért és az oktatásért felelős miniszter felelősségi körébe tartozik. A környezeti ismeretek oktatásának megszervezése és az ismeretekkel kapcsolatos tananyagok, oktatási programok előkészítésének szellemi és anyagi támogatása e két miniszter közös feladata. A Nemzeti Alaptanterv elvei és követelményei szerint a környezetvédelemért felelős miniszter

közreműködik a közoktatás intézményei számára készülő tantervi követelmények és taneszközök szakmai előkészítésében. A környezetvédelemért felelős miniszter környezeti nevelési, képzési programot készít, amely összefoglalja az iskolarendszeren kívüli környezeti oktatás, képzés, továbbképzés és ismeretterjesztés környezetvédelmi ismereteit, valamint az öntevékeny közművelődés, a környezeti tudatosság fejlesztésének irányelveit, és a környezetvédelmi szakmai képzés irányelveit, ismérveit.²²

A civil szervezetek véleménye szerint kifogásolható, hogy a köznevelésről szóló törvény nem tartalmazza kifejezetten a környezeti nevelést, mint területet, csak közvetetten foglalkozik azzal.²³ Álláspontom szerint a Kvt. hivatkozott rendelkezései egyértelműen tartalmazzák, hogy mind iskolarendszerben, mind azon kívül *az állam feladata a környezeti nevelés megszervezése, így ennek törvényi kötelezettsége a Kvt. alapján adott, az azonban nem kizárt, hogy a kötelezettség minősége csökkent a szabályozás miatt.*

Amint az a beérkezett válaszokból is kitűnik, a nemzeti alaptantervek 1996 óta tartalmazzák rendelkezést a környezeti nevelés oktatására vonatkozóan. A Nat. a válaszadók szerint is számos lehetőséget biztosít a pedagógusok számára a környezeti nevelés érvényesítésére, a kiemelt fejlesztési területek, a kulcskompetenciák és a műveltségi területeken keresztül is. *A jogi szabályozás szintjén álláspontom szerint is adott a lehetősége annak, hogy a közoktatásban minden tanuló részesüljön környezeti nevelésben, bár a Nat. elfogadását megelőző közigazgatási egyeztetés során jeleztem, hogy az alsó tagozatban elsajátítandó közműveltségi tartalmak között az akkori nemzeti alaptantervhez képest nagyobb arányban, de megítélésem szerint a jelentőségéhez képest még mindig nem eléggé hangsúlyosan jelenik meg a környezettudatosság és a fenntarthatóság. Javasoltam ezért annak átgondolását, hogy ezt a fejlesztési területet milyen módon lehetne – az életkori sajátosságokhoz igazodva – erőteljesebben beépíteni az egyes műveltségi területek, illetve tantárgyak követelményei közé.*²⁴

A beérkezett válaszokból kiderül, hogy a Nat. érvényesülése rendszerszinten az oktatási-nevelési intézmény pedagógiai programjától függ (a pedagógiai program hogyan építi be a Nat. és a kerettantervek céljait), vagyis végső soron a pedagógusokon múlik. Ezért a gyakorlatban az elvi lehetőség ellenére nem feltétlenül ér el minden tanulót a környezeti nevelés pedagógiája. A pedagógusképzés és továbbképzés tartalma ezért komoly jelentőséggel bír a környezeti nevelés érvényesítésében. Amennyiben maga a pedagógus jelölt is „részesül környezeti nevelésben” a felsőoktatásban, úgy nagyobb eséllyel érvényesíti ezt a szemléletmódot a hivatásgyakorlás során. A beérkezett válaszok szerint pedig a pedagógusképzés szegényes ezen a területen, így összességében a környezettudatos szemléletformálás kialakítása hiányt szenved, ami az egészséges környezethez, illetve a gyermek védelemhez és gondoskodáshoz való jogának közvetett sérelmét okozza.

Az NKP szerint a közoktatásról szóló törvény 48. § (3) bekezdésének²⁵ 2003-as módosítása minden iskola számára kötelezővé tette *helyi környezeti nevelési és egészségnevelési program* készítését, amely így az intézményi pedagógiai program részévé vált. Az Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet válasza szerint a program iskolai bevezetésének hatásairól nem készült célzott felmérés, a program tartalmára szabályozást nem dolgoztak ki, az akkori Oktatási Minisztérium segédlet keretében támogatta az intézményeket. Az EMMI felhívta arra a figyelmet, hogy a 20/2012. (VIII. 31.) EMMI rendelet alapján a *helyi környezeti nevelési és egészségnevelési program* készítése továbbra is kötelező feladat, a pedagógiai programban meg kell jelennie.²⁶ A vizsgálatban több válaszadó szerint jelenleg a pedagógiai programban nem kötelező megjeleníteni a környezeti nevelést, vagy az nem eléggé hangsúlyos.

Álláspontom szerint fentiek alapján jelenleg is a pedagógiai program kötelező része a környezeti nevelés, bár *különbség van az elvek és egy program meghatározása között.* Egy

kötelező program meghatározása nyilván erősebb, mint az elvek kötelező felsorolása, rögzítése, ami vagy megvalósul, vagy nem. Az elsődleges probléma inkább az, hogy a *környezeti nevelési és egészségnevelési elvek/programok beépítését és megvalósítását nem ellenőrizték kifejezetten eddig sem, és a program érvényesülését sem mérték fel.* Az EMMI által mellékelt egyik tanulmány szerint azzal is motiválni lehetne az oktatási-nevelési intézményeket, ha az intézmény értékelésében kötelező lenne figyelembe venni a környezeti nevelés érvényesítését.

Úgy vélem ez megoldható lenne a pedagógiai programba beépített környezeti nevelési elvek/programok és azok megvalósításának ellenőrzésén keresztül – akár a szakfelügyeleti rendszerben is. Ez elősegíthetné a környezeti nevelés gyakorlati alkalmazását az intézményekben, és ez az egészséges környezethez, illetve a gyermek védelemhez és gondoskodáshoz való jogának érvényesülését támogatná a szemléletformáláson keresztül.

A vizsgálatban a válaszadók szinte mindegyike felhívta arra a figyelmet, hogy – a gyakorlatban közel 30 éves múltira visszatekintő – környezeti nevelés eredményeit nagyban ronthatja a társadalmi közeg értékrendje, mivel a fogyasztói társadalom értékrendje nem feleltethető meg a környezeti nevelésben közvetített értékeknek. Ez is egyik oka lehet a társadalom lassú szemléletváltásának, illetve, önmagában a szemléletváltás folyamata is hosszabb időt vesz igénybe. A gyermeket tehát ellenkező irányú hatások érik, és egy ilyen közegben sokkal nehezebb érvényesíteni a környezetkímélő viselkedésformákat még akkor is, ha elméletben tisztában vannak annak fontosságával. Az NKP erre vonatkozóan is tartalmaz célokat.

Már többször utaltam arra, hogy *a társadalmi szemléletformálás nélkül az egészséges környezethez való jog érvényesülése kétséges.*²⁷ Az új, a hulladékról szóló 2012. évi CLXXXV. törvény a vonatkozó EU-s új irányelvnek megfelelően előírja, hogy 2015. január 1-jétől kötelező a lakosság részéről a hulladék szelektív gyűjtése. Például ebben az esetben két év alatt szükséges a lakosságot megtanítani és felkészíteni arra, miért szükséges a szelektív hulladékgyűjtés, és hogyan teljesítse ezt a kötelező feladatot, mivel a szelektív gyűjtésnek is megvannak a maga speciális szabályai. Másrészt motiválni is kell a lakosságot, hogy valóban használja a szelektív gyűjtő rendszert.²⁸

Fentiek alapján látható, hogy mennyire fontos helyet tölt be a társadalmi szemléletformálás. A környezeti nevelési munka nem lehet teljesen sikeres addig, amíg az oktatással párhuzamosan nem kerül sor társadalmi szinten a szemléletformálásra, az „élethosszig tartó tanulás” kialakítására, a környezeti tudáslánc felépítésére. Vannak jelenleg is jó kezdeményezések ez irányba, például az Országos Hulladékgazdálkodási Ügynökség részéről törvényi feladat a lakosság környezettudatos nevelésével kapcsolatos teendők ellátásában történő közreműködés, amely feladatnak a finanszírozását is biztosítja a törvény.²⁹

Álláspontom szerint rendszerszinten szükséges áttekinteni, mely területeken kell a környezeti nevelést gátló tényezőket lebontani, és intézkedési tervet kell készíteni a további szemléletformálási eszközök és területek felkutatásához, megteremtéséhez és azok összehangolásához.

Több válaszadó is említette, hogy álláspontja szerint a környezeti nevelés terén futó programok (Erdei Iskola Program, Erdői Óvoda Program, Zöld Óvoda Program, Ökoiskola Program, stb.) összehangolt megvalósítását nehezíti, hogy azok szakmai és anyagi háttere nem egy intézménynél összpontosul. A Zöld Óvoda Programot például a Vidékfejlesztési Minisztérium gondozza, míg – a jó esetben arra épülő és támaszkodó - Ökoiskola Programot az Emberi Erőforrások Minisztériuma alá tartozó Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet gondozza. Megjegyzendő, hogy a feladat jellegéből fakad, hogy a programok működtetése a két érintett tárca (oktatásért és a környezetvédelemért felelős tárcák) között megoszlik, illetve a feladatmegosztást a Kvt. is előírja. A környezeti nevelés terén elmondható, hogy nincsen a

szaktárcák és egyéb érdekképviseleti szervek közötti közös szakmai fórum, ami a programok közötti együttműködés és koordináció hiányát okozhatja, pedig egy szakmailag eleve kettéosztott rendszerben különösen szükség lenne rá.³⁰

Jelenleg elsősorban rendszerbeli tényezők hátráltatják a környezeti nevelés magasabb színvonalon való érvényesítését, amely miatt véleményem szerint kormányzati szintű intézkedési tervet szükséges összeállítani. Ebben szükséges feltárni az összes hátráltató tényezőt – kezdve a pedagógusképzés áttekintésével -, és meghatározni, hogy mely területeken, milyen konkrét további eszközökkel lehet elősegíteni az érvényesülését, és megteremteni egy tárcaközi, és az összes szereplőt tömörítő szakmai fórumot. Az NKP tartalmaz elemeket a környezeti nevelésre, célokat is meghatároz, de a konkrét végrehajtási intézkedések határidő meghatározásával hiányoznak belőle. E nélkül a környezeti nevelés hatásai – a szemléletformálás – nem tud megfelelően érvényesülni, ami az egészséges környezethez való joggal és a gyermek védelemhez és gondoskodáshoz való jogával összefüggésben visszásságot okoz.

Zöld Óvoda, Ökoiskola, Erdei Óvoda és Erdei Iskola programok

A tényállásban ismertetettek alapján elmondható, hogy a Zöld Óvoda és az Ökoiskola Programokban a címet elnyerő intézmények a tevékenységükben, a mindennapi gyakorlatban magas szinten megvalósítják a környezeti nevelés pedagógiáját és az intézmény környezettudatos működtetését. A cím erkölcsi és minőségi elismerést jelent az intézmények számára. Jelenleg pályázati rendszer igénybevételével valósul meg a meglévő hálózat jobb kiépítése és bővítése új tagintézményekkel (Svájci-Magyar Együttműködési Program, TÁMOP). A végső cél az lenne, hogy hazánk összes nevelő-oktató intézménye Zöld Óvodaként és Ökoiskolaként működjön. A hálózathoz való csatlakozás és a tagként való részvétel nem függ össze a feladatok költségigényétől, mivel ez a rendszer elsősorban azt jelenti, hogy az amúgy is kötelező környezeti nevelési feladatot magasabb színvonalon érvényesíti az intézmény. Az ehhez vezető szemléletformálás átalakítása az, ami elsősorban költségigényes, valamint az iskolai infrastruktúrán kívüli terepi programok.

Az NKP célkitűzése tehát jelenleg valósul meg: „A nemzetközi Ökoiskola Hálózat hazai tagjai számára a környezeti nevelés hangsúlyosabban jelenik meg a mindennapi oktatásban és az iskola működtetése is a környezeti szempontok figyelembevételével történik. Ahhoz, hogy valamennyi intézmény saját igényeinek és lehetőségeinek megfelelően bekapcsolódjon a valódi fejlesztő munkába, szükséges a továbbiakban a környezettudatosság erősítését szolgáló középszintű (regionális, megyei, kistérségi) támogatórendszer kiépítése.” A cél elérésére szolgáló mutatók: a minősített „zöld” intézmények (Zöld Óvoda és Ökoiskola) regionális bázisintézményeinek száma, a nevelési-oktatási intézmények közül a Zöld Óvoda és Ökoiskola cím elnyerésére pályázók aránya; a Zöld Óvoda, Ökoiskola programban résztvevő intézmények száma.³¹

A terepi programok között említhető az erdei óvoda és iskola programok működtetése. A beérkezett válaszok szerint ezen a területen az egyik legjobb pedagógiai eszköz az élményalapú tapasztalatszerzés, aminek a leghatékonyabb módja az erdei óvoda és iskola programokban való részvétel. Korábbi szakmai elképzelések szerint arra törekedtek a szakterület képviselői, hogy elérjék, minden gyermek legalább egyszer vegyen részt bentlakásos erdei iskolai programban.

Ezt azonban nehezíti a program igénybevételének költségigénye, mivel ekkor egy külső szolgáltatás – minimálisan az infrastruktúra - igénybevételéről van szó.

Mint ahogy fentebb már utaltam rá, a Kvt. szabályozása szerint a környezeti ismeretek terjesztése és fejlesztése magában foglalja az óvodai és iskolai nevelést, amely elsősorban állami és önkormányzati feladat. A környezetvédelemért felelős miniszter környezeti nevelési, képzési

programot készít, amely összefoglalja az iskolarendszereken kívüli környezeti oktatás, képzés, továbbképzés és ismeretterjesztés környezetvédelmi ismereteit.³² Az erdei óvoda és iskola program infrastruktúráját tekintve iskolarendszereken kívüli terepi program, azonban annak során a Nat-ban előírt feladatokat teljesítik a pedagógusok, másrészt az ilyen programon való részvétel akkor lehetséges az oktató-nevelő intézmény részéről, ha a programot tartalmazza az intézmény pedagógiai programja.

Vagyis – a már közel száz éves hagyománnyal rendelkező – erdei iskola és óvoda program az oktatási rendszer keretein belül működik, meglátásom szerint az nem tekinthető iskolarendszereken kívüli oktatásnak.

Ezt a nézetet támasztja alá az NKP is, amely megállapítja, hogy a környezeti nevelés terén ágazatközi programok indultak, mint például az Erdei iskola program. Az elmúlt években az óvodai nevelés és a közoktatás terén a kötelező és az önkéntes (támogatott) környezeti nevelési programok párhuzamosan futottak és a lehetőségek függvényében mind szélesebb körben elterjedtek.³³ Az NKP a következőket tartalmazza: „A környezeti nevelés elsődleges célterülete a közoktatás, amelynek jogi környezetében és intézményi feltételeiben számos pozitív kezdeményezés nyert teret. (...) Létrejöttek és működnek a környezettudatosság erősítését támogató nemzeti szintű minősítési keretrendszerek (Zöld Óvoda, Ökoiskola, Erdei Óvoda és Erdei Iskola programok), valamint egyéb fejlesztési és tehetséggondozási programok (pl. GLOBE, BISEL program, tanulmányi versenyek).” Célok: a meglévő programok fenntartása és kiterjesztése (Zöld Óvoda, Ökoiskola, Erdei Óvoda és Erdei Iskola Program, GLOBE, BISEL, Duna Ismerettár). A célok elérése érdekében szükséges intézkedések: a természetközeli élményszerzés, a gyakorlati tapasztalatgyűjtés ösztönzése (erdei óvodák és iskolák, nemzeti parkok, erdészeti oktatóközpontok, öko centrumok, múzeumok, valamint mindezek bemutató és látogató helyei látogatásának elősegítése), valamint a hagyományos tanulási formáktól eltérő (élménypedagógiai, projektpedagógiai) tanulásszervezési formák elterjedésének, megvalósításának támogatása hagyományos iskolai keretek között. Mutatók: az erdei óvoda és erdei iskola programokon részt vevő gyermekek száma, az Erdei Óvoda és Erdei Iskola Programban résztvevő intézmények száma.³⁴ Az NKP a közoktatás keretein belül foglalkozik az Erdei Óvoda és Erdei Iskola Programmal.

A köznevelésről szóló törvény az oktatásért felelős miniszter köznevelés-fejlesztéssel kapcsolatos feladatai között említi, hogy az oktatásért felelős miniszter, és a környezetvédelemért felelős miniszter közös programok kiadásával, pályázatok kiírásával segíti a környezeti nevelés, oktatás feladatainak végrehajtását és az Erdei Iskola Program, Erdei Óvoda Program, Zöld Óvoda Program, Ökoiskola Program megvalósulását.³⁵ A 229/2012. (VIII. 28.) Korm. rendelet pedig a térítésmentesen biztosított köznevelési közfeladatok körében szabályozza „a pedagógiai program végrehajtásához kapcsolódó, a minden tanuló számára előírt tananyag megismerését, feldolgozását, a mindennapi testedzést szolgáló, intézményen kívüli kulturális, művészeti, sport- vagy más foglalkozás, kirándulás, erdei iskola,” programot.³⁶ A Nat. a tanórai foglalkozások iskolai megszervezésére vonatkozó rendelkezések között szabályozza: „7. § (1) A nemzeti köznevelésről szóló törvény 27. § (1) bekezdés szerinti tanórai foglalkozások megszervezhetőek a hagyományos, tantermi szervezési formáktól eltérő módon, így különösen projekt oktatás, erdei iskola, (...) amennyiben biztosított az előírt tananyag átadása, a követelmények teljesítése, a tanítási órák ingyenessége, a tanulói terhelés korlátozására vonatkozó rendelkezések megtartása.”³⁷

A fenti szabályozások alapján is az erdei iskola program szerves része a közoktatásnak, a pedagógusképzésben pedig külön figyelmet kell szentelni a környezeti nevelés módszertanára, amennyiben a tanórák ingyenességét biztosítani kell, valamint magát a programot is állami

támogatásban kell részesíteni.

A Nat. közigazgatási egyeztetése során már felhívtam arra a figyelmet, hogy a Nat. bevezetésétől függetlenül lefedetlen marad az iskolarendszerű oktatással szoros kapcsolatban álló erdei iskolák keretében szervezett programok tartalmi követelményrendszere. Miután ezeket a programokat közpénzek felhasználásával hajtják végre – és számos esetben iskolák által szervezett osztályok veszik igénybe – *továbbra is szükségesnek tartom ezen oktatási forma tartalmi kérdéseinek szabályozását (a tudásterületek meghatározását) is.*

Az erdészeti erdei iskolák jogi szabályozása nem tisztázott kellőképpen. Az Emberi Erőforrások Minisztériuma válaszában kiemelte, hogy az erdészeti erdei iskolák minősítését számos alkalommal szóvá tette az oktatásért felelős ágazat, mivel aggályosnak tartja, hogy az erdei iskola programon belül két, különböző eljárás keretében lehet minősítésre szert tenni az erdei iskola szolgáltatók részéről. Az erdészeti erdei iskolák nem a köznevelési intézmények által szervezett programok. Így az oktatási tárca nem látja biztosítottak, hogy valamennyi minősített erdészeti erdei iskolában megfelelő pedagógiai végzettséggel rendelkező munkatárs tart foglalkozást a gyermekeknek. A Vidékfejlesztési Minisztérium az erdészeti erdei iskolával kapcsolatban ismertette, hogy az erdei iskola mozgalom a kilencvenes években vett új lendületet, és az erdőgazdálkodók körében a kilencvenes évek közepén megindult egy speciális erdei iskola program. Az erdészeti erdei iskola programban a gyerekek mélyrehatóan megismerhetik az erdő világát, az erdőgazdálkodást. Az erdőpedagógiai munka szakszerűségét az Országos Erdészeti Egyesület Erdészeti Erdei Iskola Szakosztálya erősíti, amely kidolgozott egy speciális minősítési rendszert. Ezzel szemben a fentebb ismertetett jogszabályok szerinti erdei iskola programban a szolgáltatók minősítése az oktatásért, a környezetvédelemért felelős minisztériumok és a KOKOSZ között 2007-ben létrejött háromoldalú megállapodás alapján folyik, az Erdei Iskola Program Érdekegyeztető Tanácsának közreműködésével. A minősítési eljárás céljai például, hogy a szolgáltatást igénybe vevő intézmények garantáltan minőségi szolgáltatásban részesüljenek. *Vagyis az erdészeti erdei iskola egy különálló és önálló kategóriát jelent, amelyre például külön támogatási forrás vehető igénybe.*³⁸

Összességében, megállapítom, hogy az erdei iskola program gyakorlati támogatása bizonytalan, ami gátolja a program és a hatékony környezeti nevelés megvalósulását, és ezen keresztül közvetetten az egészséges környezethez és a gyermek védelemhez és gondoskodáshoz való jogának érvényesülését. Problémát okoz a program finanszírozása, a szolgáltatás költségigénye, ezért egységes támogatási rendszer kidolgozása szükséges. A pedagógusképzésben külön figyelmet kell szentelni a környezeti nevelés módszertanára, és tisztázni szükséges az erdészeti erdei iskolák rendszerbeli helyét.

Összegzés

A környezeti nevelési tevékenység régebben kezdődött folyamat, a gyökerei egészen az 1970-es évekig nyúlnak vissza, a nemzeti alaptantervek 1996 óta tartalmazzak rendelkezést a környezeti nevelés megvalósítására. Az erdei iskola és óvoda program pedig a huszadik század eleje óta működő, hagyományokkal rendelkező tanulásszervezési mód. A zöld óvoda hálózat létrehozása kifejezetten magyar sajátosság, míg az ökoiskola hálózat egy nemzetközi hálózat tagjaként jött létre.

A szemléletformálás lassú folyamat, így ezen a téren csak több évtizedes, rendszerszintű munka után várhatóak kézzel fogható eredmények. A környezeti nevelési tevékenység terén már sok előrelépés történt, de jelenleg is talán csak a folyamat elején tartunk, mivel a társadalom viselkedésmintáiból még mindig hiányzik a környezettudatos életmód gyakorlása.

A vizsgálat rámutatott, hogy több rendszerszintű kérdés megoldására van szükség, és

hiányzik a kifejezetten a környezeti nevelésre vonatkozó stratégia és intézkedési terv, valamint nincs egy, az összes szereplőt megjelenítő szakmai fórum, amely a koordináció és együttműködés hiányát okozhatja. Átfogó stratégia és intézkedési csomag, akcióprogram nélkül nem lesz hathatós elmozdulás ezen a téren. Szükség lenne annak rendszerszintű felmérésére, milyen tényezők gátolják a környezeti nevelés eredményességét – akár a társadalom, akár a felsőoktatás és a pedagógus képzés szintjén, vagy az erdei iskola program működésében -, hogyan lehet ezeket kiküszöbölni, és milyen, tevőleges intézkedésekkel lehet segíteni a további munkát, például az erdei iskola program anyagi támogatásával.

Jogsabályi szinten a nemzeti alaptanterv és az óvodai alapprogram alapján a lehetősége adott annak, hogy minden gyermek részesüljön környezeti/fenntarthatósági nevelésben. A gyakorlatban azonban az alaptanterv és alapprogram megvalósítása a helyi pedagógiai tantervek tartalmán múlik, amit az adott oktatási-nevelési intézmény határoz meg. Tehát a pedagógusok szemlélete és hozzáállása határozza meg, mennyire érvényesülnek a gyakorlatban a jogszabályi lehetőségek. Az alaptantervben előírt, általános célként érvényesítendő környezeti nevelési tevékenység, és a pedagógiai programban kötelezően lefektetendő környezeti nevelési elvek akkor tudnának a gyakorlatban jobban érvényesülni, ha az intézmények motiválva lennének a környezeti nevelés magasabb színvonalú megvalósításában.

Intézkedéseim

Az Ajbt. 32. § (1) bekezdése alapján felkérem *az emberi erőforrásokért felelős minisztert és a vidékfejlesztési minisztert*, hogy fontolják meg egy tárcaközi bizottság felállítását, amely a jelentésben bemutatott szempontok alapján előkészíti a környezeti nevelésre vonatkozó átfogó stratégiát, intézkedési tervet és a végrehajtásra vonatkozó ütemtervet is.

Budapest, 2013. június

Prof. Dr. Szabó Máté sk.

Melléklet: Lábjegyzet

- ¹ Az Emberi Erőforrások Minisztériuma szerint a fenntarthatóság pedagógiájában a következő oktatási törekvéseknek kell érvényesülni: egész életen át tartó tanulás, interdiszciplináris megközelítés, a rendszerben történő és a kritikai gondolkodás fejlesztése, multi-kulturális perspektívák és az eltérő esélyek pedagógiai kezelése, az együttműködés és a társas készségek fejlesztése, a pedagógusok kompetenciájának fejlesztése, pedagógiai információs és szolgáltató hálózatok működése, a települések jövőképeinek tervezése és minősítése, az egyes ember szerepe, civil szervezetek szerepe, a települések és a helyi közösség.
- ² Varga Attila: A környezeti nevelés helyzete a magyar közoktatásban, 2009. június 17.
- ³ Az Új Magyarország Fejlesztési Terv és a „Nemzeti Környezetvédelmi Program Környezettudatosság Akcióprogramjának” lehetséges kapcsolatai, az állami és civil szféra együttműködési lehetőségei a fenntarthatóságra nevelés terén című tanulmány, készítette Takács Eszter, Magyar Környezeti Nevelési Egyesület, 2007. május 31.
- ⁴ http://www.nfft.hu/dynamic/nemzeti_fenntarthato_fejlodesi_strategia.pdf
- ⁵ BKP III 4.9. Szemléletformálás, kommunikáció, 5.1. A környezettudatos szemlélet és gondolkodásmód erősítése
- ⁶ Gazdasági Együttműködés és Fejlesztés Szervezete-Oktatási Innovációs és Kutatási Központ, Iskolai Környezeti Nevelési Kezdeményezések elnevezésű nemzetközi környezeti nevelési hálózat
- ⁷ Teszedd! Összefogás a tiszta Magyarországért, KUKAkultúra rendezvény, Körforgó –szelektív forgatag, Zöldlista-vásárlóprogram.
- ⁸ A vidékfejlesztési és Emberi erőforrásokért felelős miniszterek tájékoztatása szerint az alábbi programok érhetőek el: GLOBE program, amelyhez hazánk 1999-ben csatlakozott. Ennek keretében a diákok rendszeres méréseket és megfigyeléseket tesznek különböző tudományterületeken. 2001 óta működik a BISEL program, célja a Duna Ismerettár oktató- és foglalkoztató csomag az iskoláskorú gyermekek részére, 2007-től. Szén-dioxid Nyomozók (Carbon Detectives) program. A Svájci-Magyar Együttműködési Program keretében kiírt pályázat: a

Környezet-és Természetvédelmi Oktatóközpontok Országos Szövetsége „Égigérő tanterem” című „olyan projektötlet megvalósítását tervezi, melynek fő célkitűzése a közoktatási intézményhasználók, az erdei óvoda/iskola szolgáltatók, a családok, döntéshozók szemléletformálása, környezettudatosságának, környezetkultúrájának és környezet-etikájának fejlesztése, melyek segítik, megalapozzák és továbbfejlesztik a fenntartható életmód és az ehhez szükséges viselkedésminták elsajátítását, gyakorlatba való átültetését, alkalmazását. Hosszú távú, stratégiai célkitűzésként jelenik meg a környezeti nevelés, környezettudatos magatartásforma erősítése, színvonalának növelése a közoktatási intézményeknél, a társadalom pozitív szemléletformálása, pozitív minták közvetítése, széles körben való terjesztése és a természetközeli élményszerzés ösztönzése. A projekt egyik fő célkitűzése az erdei óvoda és iskola program népszerűsítése.” (A KOKOSZ 2011-ben, a Sváci-Magyar Együttműködési Program SH/4/10 azonosítószámú „Égigérő tanterem” című projekt hatástanulmányának kivonata).

⁹ KSH adatai alapján az óvodák száma meghaladja a 2300-at, míg a Zöld Óvoda címet elnyertek száma alig éri el a 300-at. Az alap- és középfokú oktatási intézmények száma eléri az 5900-at, az Ökiskola címet elnyertek száma pedig valamivel kevesebb, mint 500.

¹⁰ Az erdei óvoda-iskola mozgalom egyik hosszú távú célja, hogy a kialakított bázisra építve létrejöjjön a fenntartható fejlődésre nevelés gyakorlatának bemutatását szolgáló „ökopontok”, oktatóközpontok hálózata. A hálózat alapját, a legjobb gyakorlatot bemutató minősített erdei óvoda-iskola szolgáltató helyek képezhetik. Ezek a kistérségi öko-tanulóhelyek a nevelés, az oktatás, az idegenforgalom, a természetvédelem és a térségfejlesztés céljait ötvözve segítik a közoktatás rendszerén túl a fiatalok és a felnőttek ismeretszerzését a fenntartható fejlődés szolgálatában. Az erdei iskolai program színteret nyújt a szociális tanuláshoz, segíti a személyiség- és közösségfejlesztést. Az ismeretszerzés folyamata főként együttműködő tanulási technikákra, a projektmódszer alkalmazására épül. Az erdei iskolázás élménye nem csak a gyerekeké, eredményei az egész iskolai közösségre kihatnak. A gyerekek megnyílnak, ezáltal jobban, más oldalukról is megismerhetők lesznek. A pedagógusok kötetlenebb körülmények között taníthatnak, és ők is új módszertani fogásokat sajátíthatnak el, élhetnek a kreatívabb oktatás-szervezési módszerekkel. Az erdei iskolából hazakerülnek azok az értékek és tapasztalatok, amelyekre szert tettek diákok és tanárok egyaránt. Amennyiben az iskolai közösség ezeket az élményeket meg tudja osztani egymással, valamint be tudja építeni az iskola programjába, módszertani eszköztárába, akkor hagyomány teremődhet, amelyre új kezdeményezések épülhetnek a jövőben.

¹¹ Nat. „Fejlesztési területek – nevelési célok” pontjában (I.1.1.) a következő módon szerepelnek a témák: Az erkölcsi nevelés, Nemzeti öntudat, hazafias nevelés, Állampolgárságra, demokráciára nevelés, Az önismeret és a társas kultúra fejlesztése, A családi életre nevelés, A testi és lelki egészségre nevelés, Felelősségvállalás másokért, önkéntesség, Fenntarthatóság, környezettudatosság, Pályaorientáció, Gazdasági és pénzügyi nevelés, Médiatudatosságra nevelés, A tanulás tanítása.

¹² Nat. „Az Európai Unióban kulcskompetenciákon azokat az ismereteket, készségeket és az ezek alapját alkotó képességeket és attitűdöket értjük, amelyek birtokában az Unió polgárai egyrészt gyorsan alkalmazkodhatnak a modern világ felgyorsult változásaihoz, másrészt a változások irányát és tartalmát cselekvően befolyásolhatják. A tudásalapú társadalomban felértékelődik az egyén tanulási képessége, mert az emberi cselekvőképesség az élethosszig tartó tanulás folyamatában formálódik.”

¹³ 64/1991. (XII. 17.) AB határozat: „Az egyes emberek alanyi joga saját életük biztosítására szolgál. Az élethez való jog objektív oldalából ugyanakkor az államnak nem csupán az a kötelessége következik, hogy az egyes emberek élethez való alanyi jogát ne sértse meg, és hogy annak védelméről jogalkotással és szervezési intézkedésekkel gondoskodjék, hanem ennél több. Ez a kötelesség nem merül ki az egyes emberek egyedi életvédelmében, hanem általában az emberi életet és létfeltételeit is védi. Ez utóbbi feladat minőségileg más, mint az élethez való egyéni alanyi jogok védelmének összeadása; „az emberi élet” általában – következképp az emberi élet mint érték – a védelem tárgya. Ezért az állam objektív, intézményes életvédelmi kötelessége kiterjed a keletkezőben lévő emberi életre is, csakúgy, mint a jövő generációk életfeltételeinek biztosítására.”

¹⁴ 64/1991. (XII. 17.) AB határozat

¹⁵ Az AJB-813/2012. számú jelentés: „Álláspontom szerint az Alaptörvény P) cikke és a 38. § cikk (1) bekezdése egyrészt a természeti erőforrások horizontális védelmének a követelményét erősíti meg, másrészt előírja a nemzedékek közötti igazságosság követelményét. A horizontális védelem azt jelenti, hogy minden, a természeti erőforrást érintő állami és önkormányzati döntésnél, a jogszabályok megalkotásánál integráltan kell figyelembe venni a természeti erőforrások megóvásának követelményét, és ezen döntések, jogszabályok meghozatalakor nemcsak a jelen nemzedék közös szükségleteit kell mérlegelni, hanem figyelembe kell venni a jövő nemzedékek életfeltételeinek a biztosítását is.”

¹⁶ Például a köztudat szerint Magyarország hidrogeológiai adottságainak köszönhetően – nemzetközi

összehasonlításban is kiemelkedő jelentőségű – felszín alatti vízkészlettel rendelkezik, azonban ez a természeti erőforrás is a „véges javak” közé tartozik, amelynek védelme és fenntartható használata nemzeti érdek. A rendelkezésre álló vízkészlet csak akkor marad hasznosítható, a víztől függő szolgáltatások csak akkor tarthatók fenn, ha annak védelme érdekében az állam, az önkormányzat, a magánszféra, a társadalom és a civil szektor szorosan együttműködik. Ehhez többek között a víz körforgásának megértése is szükséges, valamint a víz természetben, valamint a társadalomban meglévő fontosságának jól értelmezett ismerete, mind a döntéshozók, mind a társadalom részéről. Azon érvelés, amely szerint hazánk a rendelkezésre álló vízkészletét tekintve „nagy hatalomnak” számít, csak akkor állja meg a helyét, ha a döntéshozói szinttől kezdve az operatív, mindennapi tevékenységek során érvényesül a horizontális védelem követelménye.

¹⁷ NKP 4.9. Szemléletformálás, kommunikáció

¹⁸ Ennek érdekében a Program szerint szükséges: Az erdei iskola és erdei óvoda hálózatának fejlesztése, a kapcsolódó képzés és tananyag-fejlesztés támogatása, Az oktatási intézmények környezeti neveléshez kapcsolódó fejlesztések támogatása, a kapcsolódó képzés és tananyag-fejlesztés támogatása, Fogyasztók környezettudatosságának fejlesztése, fenntartható életmód lehetőségéről szóló kampányok megvalósításával. Magyarországi környezeti tudáslánc regionális és helyi intézményi rendszereink kiépítésével, fejlesztésével a klímatudatosság erősítése kisgyermekkorától felnőttkorig.

¹⁹ A környezeti nevelés helyzete némiképp hasonló a hulladékgazdálkodási ágazatban a települési szilárdhulladék-szállítási közszolgáltatás helyzetéhez. Az állampolgárok sok esetben nem értik, miért kötelező a szemétszállítási közszolgáltatás igénybe vétele, illetve hajlamosak arra, hogy a közüzemi számláik közül a szemétszállításra vonatkozót fizetik ki utójára, vagy inkább abban halmoznak fel hátralékot, mivel azonnali hátrány nem éri őket ez esetben. A szemétszállítási közszolgáltatásban a szolgáltatónak díjtartozás esetén is kötelessége a hulladék elszállítása. Ezzel szemben például vízdíj tartozás esetén, ha korlátozzák a vízfogyasztást, a víz hiányát azonnal a saját bőrén érzékeli a lakos. Az állampolgár részéről a szolgáltatás kötelező igénybevétele, és díjtartozás esetében is a szolgáltató elszállítási kötelezettségének oka közérdek: a közegészségügyi feltételek megteremtése. Ehhez hasonlóan a környezeti nevelés fontosságát sem ismerte fel eddig a társadalom egy része. Ennek elmaradása vagy gyengébb érvényesülése esetén az abból fakadó hátrányok (pazarló, nem fenntartható természeti erőforrás felhasználás) csak később lesznek érzékelhetőek, ezért a terület fontossága jelenleg nem kellően értékelte. Míg, ha bekövetkezik a társadalmi szemléletváltás – többek között – a környezeti nevelés hatására, annak előnyei is lassan jelentkeznek, azonban azok már hosszútávra szólnak.

²⁰ Kvt. 54. § (1) bek.

²¹ NKP 5.1.1. Környezeti nevelés, oktatás, szemléletformálás

²² Kvt. 54-55. §

²³ Köznevelési törvény „4. § 15. közösségi szolgálat: szociális, környezetvédelmi, (...)”. „4. § 32. tanítási nap: az egyes osztályokban a tanítási órák, továbbá az iskola pedagógiai programjában rögzített, a tanítási órák keretében meg nem valósítható osztály- vagy csoportfoglalkozás, így különösen a tanulmányi kirándulás, környezeti nevelési program, a kulturális, sportrendezvény megtartására fordított nap, ha a foglalkozási órák száma eléri a hármát.” „46. § (1) c) életkorához és fejlettségéhez, továbbá iskolai és kollégiumi elfoglaltságához igazodva, pedagógus felügyelete, szükség esetén irányítása mellett – a házirendben meghatározottak szerint – közreműködjön saját környezetének és az általa alkalmazott eszközöknek a rendben tartásában, a tanítási órák, kollégiumi foglalkozások, rendezvények előkészítésében, lezárásában,” „46. § (3) b) a nevelési és a nevelési-oktatási intézményben biztonságban és egészséges környezetben neveljék és oktassák, óvodai életrendjét, iskolai tanulmányi rendjét pihenőidő, szabadidő, testmozgás beépítésével, sportolási, étkezési lehetőség biztosításával életkorának és fejlettségének megfelelően alakítsák ki,” „62. § (1) e) egymás szeretetére és tiszteletére, a családi élet értékeinek megismerésére és megbecsülésére, együttműködésre, környezettudatosságra, egészséges életmódra, hazaszeretetre nevelje a gyermekeket, tanulókat,” „78. § (5) Az oktatásért felelős miniszter, a környezetvédelemért felelős miniszter közös programok kiadásával, pályázatok kiírásával segíti a környezeti nevelés, oktatás feladatainak végrehajtását és az Erdei Iskola Program, Erdei Óvoda Program, Zöld Óvoda Program, Ókoiskola Program megvalósulását.”

²⁴ AJB-2865/2012. számú vélemény

²⁵ Közoktatásról szóló törvény „48. § (3) Az iskola nevelési programjának részeként el kell készíteni az iskola egészségnevelési és környezeti nevelési programját. Az iskolai egészségnevelési programnak tartalmaznia kell az egészségfejlesztéssel összefüggő iskolai feladatokat, beleértve a mindennapi testedzés feladatainak végrehajtását szolgáló programot is. Az iskolai egészségnevelési program elkészítéséhez be kell szerezni az iskola-egészségügyi szolgálat véleményét.”

²⁶ 20/2012. (VIII. 31.) EMMI rendelet „6. § (1) Az óvoda az Óvodai nevelés országos alapprogramja alapján

pedagógiai programot készít, vagy az ily módon készített pedagógiai programok közül választ. (2) Az óvoda pedagógiai programja meghatározza g) az egészségnevelési és környezeti nevelési elveket,” „7. § (1) Az iskola pedagógiai programja meghatározza b) az iskola helyi tantervét, ennek keretén belül bm) az alapfokú művészeti iskola kivételével az egészségnevelési és környezeti nevelési elveket,” „10. § A kollégium pedagógiai programja k) egészségnevelési és környezeti nevelési elveket, tartalmazza.”.

²⁷ AJB-2994/2012. számú jelentés.

²⁸ <http://www.greenfo.hu/hirek/2013/05/12/2-ev-mulva-kotelezo-lesz-a-szelektiv-hulladekgyujtes>. „Bár a 18-64 évesek több mint kétharmada szerint fontos, hogy minimalizáljuk a papírfelhasználást, 70 százalékuk nyomtat otthon vagy az irodában. Egy friss felmérésből az is kiderül, hogy bár 2 év múlva már mindenki számára kötelező lesz a szelektív hulladékgyűjtés, erre egyelőre leginkább az 55 év felettek és a felsőfokú végzettségűek figyelnek oda.” „A lakosság körében elsősorban az 55 év felettek és a felsőfokú végzettségűek környezettudatosak: számukra a legfontosabb a papírfelhasználás csökkentése, és köztük vannak a legnagyobb arányban azok, akik szelektíven gyűjtik a szemetet.”

²⁹ A környezetvédelmi termékdíjról szóló 2011. évi LXXXV. törvény „20. § (2) Az OHÜ az (1) bekezdés e) pontjának teljesítése érdekében az OHÜ által szolgáltatás megrendelés és pályázat útján továbbfolyósított forrás költségvetési során meghatározott összegének legalább 7%-át a lakosság környezettudatos nevelésére fordítja.”

³⁰ A két érintett tárca szervezeti és működési szabályzatát vizsgálva olyan, mintha a környezeti nevelést és fenntartható fejlődést érintő fejlesztési koncepciók és programok kidolgozásáért elsősorban az oktatási tárca lenne felelős, a környezetvédelemért felelős tárca pedig csak koordinál és közreműködik. Az Emberi Erőforrások Minisztériuma Szervezeti és Működési Szabályzatáról szóló 4/2013. (I. 31.) EMMI utasítás: „6.5.1.3. Köznevelés-fejlesztési Főosztály a) A Köznevelés-fejlesztési Főosztály koordinációs feladatai körében 13. felelős a környezeti nevelést és fenntartható fejlődést érintő fejlesztési koncepciók és programok kidolgozásáért, így különösen a Zöld óvoda, Ókoiskola, Erdei óvoda- és iskola programokért, valamint a GLOBE programért és azok fenntartásáért.” A Vidékfejlesztési Minisztérium Szervezeti és Működési Szabályzatáról szóló 7/2012. (IV. 21.) VM utasítás: „5.1.1.2. Jogi Főosztály 2. A Jogi Főosztály koordinációs feladatai körében: k) koordinálja az Erdei Óvoda-Iskola programmal kapcsolatos feladatokat, irányítja és működteti a Zöld Óvoda programot, ösztönzi az ökotudatos, zöld óvodák, iskolák fejlesztését, segíti az Ókoiskola Magyarországi Hálózat működését;”

³¹ NKP 5.1.1. Környezeti nevelés, oktatás, szemléletformálás, 5.1.1.1. Közoktatás cím

³² Kvt. 54-55. §

³³ NKP 1.1.2. Környezetpolitika, szabályozás és intézményrendszer, *Oktatás cím*

³⁴ NKP 5.1.1. Környezeti nevelés, oktatás, szemléletformálás, 5.1.1.1. Közoktatás cím

³⁵ Köznevelésről szóló törvény 78. § (1) és (5) bekezdések

³⁶ A 229/2012. (VIII. 28.) Korm. rendelet: „33. § (1) Az állami szerv, az állami intézményfenntartó központ, az állami felsőoktatási intézmény, a települési önkormányzat, a nemzetiségi önkormányzat (a települési és a nemzetiség önkormányzat a továbbiakban együtt: önkormányzat) és az önkormányzati társulás által fenntartott köznevelési intézményben térítésmentesen biztosított köznevelési közfeladat: b) általános iskolában és középfokú iskolában bk) a pedagógiai program végrehajtásához kapcsolódó, a minden tanuló számára előírt tananyag megismerését, feldolgozását, a mindennapi testedzést szolgáló, intézményen kívüli kulturális, művészeti, sport- vagy más foglalkozás, kirándulás, erdei iskola.”.

³⁷ További jogszabályi rendelkezések az erdei iskola programra: a nevelési-oktatási intézmények működéséről szóló 11/1994. (VI. 8.) MKM rendelet: „6/B. § (1) A szabadidő-szervező segíti az iskola pedagógusainak és a tanulók szabadidő-szervezéssel, közösségi élet kialakításával összefüggő munkáját. A szabadidő-szervező feladata különösen: a) az iskola pedagógiai programjához kapcsolódó tanórán kívüli foglalkozások, programok előkészítése, szervezése, a környezeti neveléssel összefüggő tevékenység segítése (erdei iskola, tábor stb.),”. A tanári felkészítés közös követelményeiről és az egyes tanárszakok képzési és kimeneti követelményeiről szóló 8/2013. (I. 30.) EMMI rendelet: „1. Biológiateanár (egészségtan) (általános iskolai) (...) 5. A biológiateanár sajátos szakmódszertani (tantárgy-pedagógiai) ismeretei (...) - Egyszerűbb gyakorlati vizsgálatok alkalmazása biológia oktatás során. Biológiai szertár felszerelése, élősarok. Tanulmányi kirándulás, erdei iskola alkalmazása az iskolán kívüli biológiaoktatásban és környezeti nevelésben. Módszer-ekvivalencia és a módszertani szabadság kérdése.” 7. „5. A természetismeret-környezettan tanár sajátos szakmódszertani (tantárgy-pedagógiai) ismeretei (...) - Tanítás iskolán kívüli lehetőségei, formái, tartalma, szerepe: az erdei iskola, (...)”. „5. A művészettörténet-tanár sajátos szakmódszertani (tantárgy-pedagógiai) ismeretei (...) a művészettörténet tanítás tanórán kívüli iskolai lehetőségei, formái, tartalma, szerepe: nemzetközi és hazai művészeti kiállítások, programok, versenyek, iskolai akciók szervezése, vezetése és működtetése, az erdei iskola helyszínének művészeti emlékei, tematikus művészeti, műemlék feltáró-védő táborok.”.

³⁸ 91/2007. (VIII. 23.) FVM rendelet „4. § (1) A támogatás forrása a Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium (a továbbiakban: FVM) fejezeti kezelésű Erdőterület közjóléti célú védelmének és bővítésének feladata előirányzat-felhasználási keretszámla, számlaszáma: 10032000-01220191-52000001. A támogatási keretet meghaladó, illetve éven túli (több évre szóló) kötelezettség az előirányzat terhére nem vállalható. A jogosulatlanul igénybe vett támogatást ugyanerre a számlára kell visszafizetni. (2) A támogatási keret célterületek közötti keretmegoszlása: d) az ismeretterjesztő rendezvények tartása, erdészeti erdei iskolák működtetése, kiadványok és kommunikációs tevékenységek (publikálás a nyomtatott és elektronikus sajtóban, interneten) támogatására 15%, Ismeretterjesztő rendezvények tartása, erdészeti erdei iskolák működtetése, kiadványok és kommunikációs tevékenységek - megjelentetés nyomtatott és elektronikus sajtóban, interneten – támogatása” „12. § (1) A folyamatos erdőborítással járó természetközeli erdőkezelési módszerek, illetve az erdők közjóléti szolgáltatásainak, azok fejlesztésének megismertetése és terjesztése érdekében támogatás igényelhető rendezvények szervezésére. (2) A támogatás igénybevételére az az erdészeti szakirányú oktatási gyakorlattal rendelkező személy vagy ilyen személyt alkalmazó szervezet vagy akkreditált erdészeti erdei iskola jogosult, aki (amely) megfelel az 5. §-ban előírt feltételeknek, valamint referencialistával és szakmai önéletrajzzal igazolja, hogy legalább egy alkalommal erdővel kapcsolatos ismeretterjesztő rendezvényt tartott.”